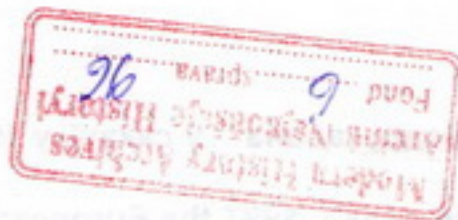

Маніторынг асвятлення сродкамі масавай інфармацыі
беларускага рэферэндума ў лістападзе 1996 года

Выніковая справаздача

Люты 1997-га

Надрукавана ў сакавіку 1997

Аўтарскае права 1997 the European Comission

Запыты аб перадрукаванні пасылаць у Інфармацыйны офіс TACIS
European Comission, Aarlenstraat 88 1\06 Rue d'Arlon, B-1040 Brussels

Гэтая справаздача была падрыхтаваная Еўрапейскім Інстытутам па СМІ
(EIM). Усе знаходкі, вывады і інтэрпрэтацыі, выказаныя ў гэтым
дакуменце, зробленыя EIM, і ні ў якім разе не павінны разглядацца як
адлюстраванне палітыкі альбо меркавання Еўракамісіі.

1. УВВІДЗЕННЕ
2. АНАЛІЗ
3. ВИСНОВКІ

Маніторынг асвятлення
сродкамі масавай інфармацыі беларускага
рэферэндума ў лістападзе 1996 года

Выніковая справаздача

1.1. Агульны характар
1.2. Мэта і задачы
1.3. Методы даследавання
1.4. Арганізацыя даследавання
1.5. Рэзультаты даследавання
1.6. Выводы

Гэтая справаздача была зробленая
The European Institute for Media
Kaistrasse, 13, 40221, Dusseldorf, Germany

Змест

ДЭМАКРАТЫЧНЫЯ ПРАГРАМЫ PHARE I TASIC	3
1. УВОДЗІНЫ	4
1.1. Штат	4
1.2. Метадалогія	5
1.3. Папярэдняя дзейнасць місіі	6
1.4. Падзякі	6
2. ГІСТАРЫЧНЫЯ ЎВОДЗІНЫ	7
2.1. Агляд палітычнай сітуацыі	7
2.2. Рынкавыя рэформы	8
2.3. Інтэграцыя з Расіяй	9
2.4. Барацьба з парламентам	10
2.5. Вынікі рэферэндума	12
2.6. Падсумоўе	13
3. ЗАКАНАДАЎЧЫЯ АКТЫ, ЯКІЯ ДАТЫЧАЦЬ СМІ	14
3.1. Тэксты Канстытуцыі	14
3.2. Правядзенне кампаніі	15
3.3. Іншыя пытанні	16
4. БАЗІСНАЯ ІНФАРМАЦЫЯ	17
4.1. Друкаваныя СМІ	17
4.2. Электронныя СМІ	19
4.3. Запалохванне	20
5. АСВЯТЛЕННЕ РЭФЕРЭНДУМА Ў СМІ	21
5.1. Электронныя СМІ	21
5.1.1. Вынікі колькаснага маніторынгу	21
5.1.2. Вынікі якаснага аналізу	22
5.2. Друкаваныя СМІ	25
6. ВЫВАДЫ	27
6.1. Падсумоўе	27
6.2. Рэкамендацыі	27
6.3. Развіццё падзей пасля рэферэндума	28
ДАДАТАК А. Спіс грамадзян Беларусі, інтэрв'юіраваных для гэтай справаздачы	29
ДАДАТАК В. Спіс беларускіх СМІ	30

Дэмакратычныя праграмы Phare і Tasic

Дэмакратычныя праграмы Phare і Tasic былі выпушчаныя еўрапейскай камісіяй у 92-м годзе дзеля дапамогі ў развіцці дэмакратычным грамадствам у краінах Цэнтральнай і Ўсходняй Еўропы, а таксама ў новых незалежных краінах і Манголіі.

Праграма пакрывае наступныя краіны: Албанія, Балгарыя, Чэшская Рэспубліка, Эстонія, Венгрыя, Латвія, Літва, Польшча, Румынія, Славацкая Рэспубліка, Славенія, Арменія, Азербайджан, Беларусь, Грузія, Казахстан, Кыргызстан, Малдова, Манголія, Расія, Таджыкістан, Туркменістан, Украіна і Ўзбекістан.

Phare і Tasic — гэта назвы ініцыятыў Еўрапейскага Саюза, якія падтрымліваюць развіццё гарманічных і перспектыўных эканамічных і палітычных сувязяў паміж Еўрапейскім Саюзам і вышэйназванымі краінамі праз забеспячэнне фінансавых грантаў для падтрымкі працэсаў трансфармацыі ў рынкавую эканоміку і дэмакратычнае грамадства.

Дэмакратычная праграма ёсць частка еўрапейскай дэмакратычнай ініцыятывы Еўрапарламенту. Асноўная мэта праграмы — садзейнічаць прыняццю рэгулюемага законам дэмакратычнага грамадства у цэнтральна- і ўсходнееўрапейскіх краінах, у новых незалежных краінах і ў Манголіі. У прыватнасці праграма мае на мэце падтрымліваць:

- павелічэнне ведаў аб дэмакратычных працэдурах на мясцовым і нацыянальным узроўні
- работу неўрадавых арганізацыяў, якія развіваюць плюралістычнае дэмакратычнае грамадства
- забеспячэнне спецыфічнымі экспертызамі і тэхнічнымі навыкамі, што тычацца дэмакратыі, і праектамі законаў прафесійных груп і асацыяцый у гэтых краінах.

Некаторыя спецыфічныя ініцыятывы, узятыя камісіяй, адпавядаюць гэтым мэтам: падтрымка маніторынга выбараў у расійскую Думу ўключаючы маніторынг СМІ была адной з такіх праграм.

Гэтая мэта таксама падтрымліваецца забеспячэннем грантаў для недзяржаўных некамерцыйных арганізацыяў для праектаў у сферах, што адносяцца да кампетэнцыі праграмы.

1. Уводзіны

Вясной 1994 г. Еўрапейскі інстытут СМІ — the European Institute for the Media (далей у тэк-сце EIM) — праводзіў маніторынг асвятлення ў беларускіх СМІ беларускіх парламентскіх выбараў вясной 94-гаі прэзідэнцкіх выбараў у чэрвені 94-га. Трэцяя місія ў Беларусі мела месца 24 лістапада 1996 г., калі беларускія грамадзяне на нацыянальным рэферэндуме, абвешчаным прэзідэнтам Лукашэнкам, галасавалі па некалькіх пытаннях, уключаючы два праекты новай канстытуцыі.

Правядзенне рэферэндума 24 лістапада 96-га забяспечыла магчымасць доступу да вывучэння сучаснай сітуацыі ў беларускіх СМІ. У дадатак гэта дало магчымасць параўнаць вывады місій і акрэсліць новыя вывады і рэкамендацыі на будучыню.

Два гады назад асвятленне выбараў прыадкрыла такі ландшафт беларускіх СМІ, на якім дамінавала дзяржава, асабліва ў інфармацыйным полі. Гэта прывяло да ўражання, што ўрадавыя СМІ сфармавалі манаполію. Чатыры асноўныя пункты былі выбраныя падчас даследвання інстытута:

- у краіне няма прыймальнага закона аб СМІ
- кіраўнікі найбольш уплывовых СМІ адказныя перад кіраўнікамі краіны.
- структуры, якія забяспечваюць доступ чытачоў да СМІ, знаходзяцца пад дзяржаўным кантролем: друкарні, здольныя друкаваць газеты вялікага фармату, сістэма распаўсюджвання, тэле- і радыёчастоты і перадачы
- у Беларусі існуе падкантрольная эканоміка з параўнальна невялікай колькасцю прыватнага бізнесу

Канчатковая справаздача маніторынгу EIM з лістапада 96-га года імкнецца прадставіць новыя знаходкі і абставіны, беручы пад увагу працу вышэйзгаданых місій. Справаздача ўтрымлівае дэталёвую інфармацыю па тым, што папярэднічала рэферэндуму, і яго спрэчных выніках. Справаздача таксама абмяркоўвае ў дэталю структуру СМІ у Беларусі і прадстаўляе колькасныя знаходкі і якасныя ўражання каманды, якая праводзіла маніторынг асвятлення выбараў.

1.1. Супрацоўнікі

Супрацоўнікі EIM каардынавалі місію з Дзюсельдорфа і Мінска напрамую праз кіраўніка групы і мясцовую каманду. Містэр Джонатан Стыл, які ўдзельнічаў у маніторынгу місіі EIM у Расіі ў 96-м годзе, працаваў незалежна ад імя EIM і ў цесным супрацоўніцтве з камандамі маніторынга.

Містэр Джонатан Стыл (Jonatan Steele, Вялікабрытанія), намеснік рэдактара "The Guardian" і былы карэспандэнт у Маскве, быў кіраўніком маніторынга па рэферэндуме і рэдактарам гэтай справаздачы. Прафесар доктар Бернд-Петэр Ланге (Bernd-Peter Lange, Германія), дырэктар Еўрапейскага інстытута медыя, быў дырэктарам праекта.

Вальтраўд Герык, М.А. (Waltraud Gehrig, М.А., Германія), менеджэр праектаў праграмы супрацоўніцтва "Усход — Запад", была менеджэрам праекта, каардынуючы місію ў Дзюсельдорфе і Мінску, а таксама была намеснікам рэдактара гэтай справаздачы.

Тамара Вараб'ёва, Беларусь, незалежны журналіст у Мінску, наладжвала сустрэчы для кіраўніка групы і забяспечвала яго папярэдняй інфармацыяй пра беларускія СМІ. Яна была таксама адказнай за арганізацыю колькаснага маніторынга беларускіх СМІ.

1.2. Метадалогія

Каманда маніторынга знаходзілася ў сталіцы — Мінску і прытрымлівалася пэўнай метадалогіі дзеля таго, каб ацаніць, ці ёсць свабоднае і справядлівае асвятленне выбараў. Асвятленне сродкамі масавай інфармацыі было прааналізаванае як колькасна, так і якасна. У дадатак расцэньваліся і заканадаўчыя падставы для друкаванай і электроннай прэсы.

Колькасны маніторынг асвятлення сродкамі масавай інфармацыі быў праведзены камандай беларускіх журналістаў, узначаленай місіс Вараб'ёвай, якая папярэдне праводзіла маніторынг для місій EIM у краіне. Базуючыся на вопыце іншых місій і параўнаннях з паралельным маніторынгам прэзідэнцкіх выбараў у Малдове, пасля дыскусіяў з менеджэрам праекту EIM была ўсталяваная адпаведная метадалогія. Маніторынг стартаваў 10 лістапада 96-га, г.зн. за два тыдні перад днём рэферэндума, і скончыўся 24 лістапада.

Нават за некалькі дзён да галасавання працягваліся чуткі, што рэферэндум не адбудзецца або не будзе мець сілы. Таму EIM не мог пачаць місію раней. Каманда маніторынга разгледзела наступныя СМІ: першую праграму Беларускага Радыё, Беларускае Тэлебачанне, ОРТ, РТР, НТВ, газеты: "Народная газета", "Звязда", "Советская Белоруссия", "Рэспубліка", "Знамя юности", "Чырвоная Змена", "Вечерний Минск", "Минская правда", "Народная воля", "Белорусская деловая газета", "Свабода" і "Наша Ніва". Былі прааналізаваныя рэдактарскі ("праграмы і артыкулы, якія падрыхтаваныя журналістамі, якія працуюць у СМІ, або прэзентаваныя як такія"), свабодны ("час і эфір гарантаваныя бясплатна Законам аб выбарах") і аплачаны ("палітычная рэклама"), тэле- і радыёэфір. Акрамя вымярэння тэле- і радыёэфіру, размеркаванага для рэферэндума, каманда таксама падлічвала пазітыўныя, негатыўныя і нейтральныя выказванні. Гэта забяспечвала аналіз усяго балансу і характару публікацый сродкамі масавай інфармацыі разам з кантэкстам гэтых публікацый. Пазітыўныя і негатыўныя спасылкі падлічваліся толькі тады, калі каманда маніторынга лічыла, што яны недвухсэнсоўна і выразна займаюць вялікі сегмент аўдыторыі.

Якасны аналіз быў праведзены Джонатанам Стылам, які браў інтэрвію ў асобаў з галіны, палітыкі і заканадаўства, якія мелі дачыненне да рэферэндума. Асаблівую ўвагу ён прысвяціў такім сферам, як бесстароннасць асвятлення выбараў, лёгкасць доступу да медыя для ўсіх палітычных партый і кандыдатаў, баланс у прадстаўленні розных палітычных перспектыв і магчымасці саміх медыя працаваць свабодна, справядліва і прафесійна.

Усе знаходкі гэтай справаздачы ёсць на адказнасці EIM і яго незалежнай заходняй каманды. Гэтая справаздача ўтрымлівае толькі частку матэрыялу і інфармацыі, сабранай камандай маніторынгу ў працэсе ўладкавання і выконвання місіі. Кожнага, хто жадае атрымаць большую інфармацыю або праверыць арыгінальныя матэрыялы ў дасканальных дэталях, запрашаюць зрабіць гэта і кантактаваць з інстытутам у Дзюсельдорфе.

1.3. Папярэдняя дзейнасць місіі

Еўрапейскі інстытут медыа — няўрадавая палітычна арыентаваная незалежная даследчая арганізацыя, якая аперуе ў галіне развіцця еўрапейскіх медыа. Інстытут мае значны папярэдні вопыт у галіне маніторынгу медыа і з 92-га года па заданні Еўрасаюза праводзіў маніторынг выбараў у:

Краіна	Выбары	Год
Арменія	Парламенцкія выбары	1995
	Прэзідэнцкія выбары	1996
Азербайджан	Парламенцкія выбары	1995
Беларусь	Парламенцкія выбары	1994
	Прэзідэнцкія выбары	1994
	Рэфэрэндум	1996
Грузія	Парламенцкія і прэзідэнцкія выбары	1995
Малдова	Парламенцкія выбары	1994
	Прэзідэнцкія выбары	1996
Расія	Парламенцкія выбары	1993
	Парламенцкія выбары	1995
	Прэзідэнцкія выбары	1996
Украіна	Парламенцкія выбары	1994
Эстонія	Парламенцкія выбары	1994
Венгрыя	Парламенцкія выбары	1994
Румынія	Парламенцкія і прэзідэнцкія выбары	1992
	Прэзідэнцкія выбары	1996
Боснія і Герцагавіна	Парламенцкія, прэзідэнцкія і муніцыпальныя выбары	1996
Македонія	Парламенцкія і прэзідэнцкія выбары	1994
Сербія і Чарнагорыя	Федэральныя і рэспубліканскія выбары	1992
Албанія	Муніцыпальныя выбары	1996

Цяперашняя місія ў Беларусі была заснаваная Еўрасаюзам, яго дэмакратычнай праграмай Tasic. Гэтая справаздача была падрыхтаваная Еўрапейскім інстытутам медыа. Усе знаходкі, вывады і інтэрпрэтацыі, падкрэсленыя ў гэтым дакуменце, на рахунку выключна еўрапейскага інстытута для медыа і ніякім спосабам не могуць быць выкарыстаныя для адлюстравання палітыкі або меркавання Еўрасаюза.

1.4. Падзякі

Падзяка за паспяховае выкананне місіі павінна быць аддадзена наступным супрацоўнікам праграмы Tasic па дэмакратыі ў Бруселі: містэру Джонатану Стылу, штату каманды маніторынга ў Мінску, асабліва місіс Вараб'ёвай. Нарэшце каманда маніторынга хацела б падзякаваць усім людзям, у якіх браліся інтэрв'ю падчас місіі, за супрацоўніцтва.

Прафесар
др.Бернд-Петэр Ланге,
Дзюсельдорф, студзень 1997

2. Гістарычныя ўводзіны

Беларусь стала незалежнай дзяржавай у 1991 г. ў выніку развала Савецкага Саюза. Яе парламент — Вярхоўны Савет — дэклараваў незалежнасць падчас праваленага путчу ў Маскве супраць савецкага прэзідэнта Міхаіла Гарбачова ў жніўні. Тры месяцы пасля гэтага старшыня Вярхоўнага Савета Станіслаў Шушкевіч далучыўся да расійскага і ўкраінскага прэзідэнтаў у паляўнічай рэзідэнцыі ў заходнім рэгіёне Беларусі (маюцца на ўвазе Віскулі). Яны дэкларавалі смерць Савецкага Саюза і абвясцілі Садружнасць Незалежных Дзяржаў.

Беларусь як памежны рэгіён была зямлёю, за якую на працягу стагоддзяў змагаліся татары, літоўцы, палякі, расейцы і немцы. Пасля падзелу Польшчы ў канцы XVIII стагоддзя Беларусь была далучаная расійскай царыцай Кацярынай Вялікай. У 1921-м заходняя тэрыторыя Беларусі стала часткай Польшчы, астатняя была інкарпараваная ў Савецкі Саюз.

Другая сусветная вайна прынесла страшныя разбурэнні. За выключэннем некалькіх дзён супраціўлення Брэсцкай крэпасці, краіна была хутка заваяваная нацыстамі. Прыкладна чвэрць насельніцтва загінула падчас акупацыі як у барацьбе, так і ў двухстах канцэнтрацыйных лагерах на тэрыторыі Беларусі. Пасля вайны краіна зведала хуткую індустрыялізацыю часткова як пастаўшчык грузавікоў, механізмаў і электронікі для савецкай абарончай індустрыі. Беларускі трактар стаў галоўным прадуктам для савецкай сельскай гаспадаркі і таксама папулярным экспартным прадуктам для трэцяга свету. Чарнобыльская катастрофа ў 1986-м каля самай мяжы з Украінай выклікала асноўныя наступствы на тэрыторыі Беларусі.

Беларусь доўга выглядала як адна з найбольш русафільскіх рэспублік у Савецкім Саюзе. Яе спецыфічная роля ў савецкім падзеле працы і падаткавае вызваленне дапамаглі пераадолець пакуты ў вайне, але адначасова зрабілі яе асабліва датклівай у дачыненні эканамічных зрухаў, выкліканых калапсам Савецкага Саюза.

Рэстаўрацыя сувязяў з Расіяй бачыцца большасці беларусаў як шлях адраджэння эканамічнага росту. Тут ніколі не было моцным значэнне беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці, і платформа Беларускага Народнага Фронта, які падкрэсліваў неабходнасць нацыянальнага адраджэння, ніколі не збірала падтрымкі больш чым чвэрці альбо траціны насельніцтва. Сімвалы Савецкага Саюза ўключаючы бюсты Леніна засталіся ў большасці некранутымі, і на рэфэрэндуме ў 95-м выбаршчыкі пераважнай большасцю падтрымалі вяртанне рускай мовы ў якасці афіцыйнай і старога сцяга савецкай Беларусі.

2.1. Погляд на палітычную сітуацыю

Беларускі палітычны працэс следаваў узору кожнай былой савецкай рэспублікі з 91-га года. З невялікімі варыянтамі тры ключавыя тэндэнцыі ўзніклі як агульныя фактары паўсюль. Спробы знайсці стабільны баланс улады паміж заканадаўчай і выканаўчай уладамі, паміж парламентамі і традыцыйна моцным прэзідэнтам на верхавіне праваліліся. Камуністычная партыя з або без змены назвы засталася найбуйнейшай і найлепш арганізаванай палітычнай сілай. Хуткае ўвядзенне прынцыпаў рынкавай эканомікі прынесла востры калапс у прамысловасці і ўзроўні жыцця і таму зрабіла ход рэформаў і ролю дзяржавы пунктам спрэчкі.

Шок апошніх некалькіх гадоў таксама спарадзіў пачуццё адчаю і цыннізма сярод многіх людзей. Вынікам гэтага было жаданне моцнага ўраду, якое найбольш лёгка выражаецца ў моцным індывідуальным лідэры. Невялікія сумневы, што Аляксандар Лукашэнка папулярны ў Беларусі і што ён усё яшчэ атрымлівае вялікую падтрымку ці не такую ж самую, якой ён дасягнуў падчас сваёй перамогі на прэзідэнцкіх выбарах ў 94-м годзе. Ён ігнаруе дэмакратычныя нормы, аднак гэтыя паводзіны не выклікалі вялікага пратэсту за выключэннем яго апанентаў у парламенце і часткі СМІ.

Беларусь была адной з апошніх постсавецкіх рэспублік, якая паспрабавала вырашыць пытанне ўлады шляхам увядзення моцнай прэзідэнцкай улады, а не парламенцкай рэспублікі. У сакавіку 94-га парламент прыняў новую Канстытуцыю, паводле якой была створаная пасада прэзідэнта. Прэзідэнт можа ўсталяваць новыя міністэрствы, прызначыць прэм'ер-міністра і іншых вышэйшых міністраў, ён мае таксама права заканадаўчага вета.

Замена Канстытуцыі адбылася вельмі хутка пасля таго, як парламент прагаласаваў за адстаўку Станіслава Шушкевіча з пасады старшыні Вярхоўнага Савета. Універсітэцкі прафесар і чалавек, які прывёў Беларусь да незалежнасці, Шушкевіч быў прарынкавым лібералам і сімпатызаваў многім ідэалам Беларускага Народнага Фронта, аднак не быў ягоным членам.

Шушкевіч быў замешчаны Вячаславам Кебічам, членам старой савецкай наменклатуры, прэм'ер-міністрам, які, як шырока чакалася, будзе першым прэзідэнтам. Але, абвергнуўшы прагнозы, выбары ў чэрвені 94-га выйграў Аляксандр Лукашэнка. Цалкам неадметны малады член савецкай наменклатуры, ён пачаў сваю кар'еру ў якасці вайскоўца ў памежных войсках і пазней стаў старшынёй дзяржаўнага саўгаса. Выбраны ў парламент у 90-м годзе, ён заснаваў фракцыю "Камуністы за дэмакратыю" — нібыта ліберальную групоўку. Ён узняўся да нейкай выдатнай ролі ў якасці прызначанага Кебічам кіраўніка парламенцкага антыкарупцыйнага камітэта. Выкарыстоўваючы тэлевізійнае асвятленне дзейнасці камісіі, якое падвышала ягоную вядомасць, ён узняў серыю папулісцкіх атак на растучую злачыннасць і карупцыю ў высокіх сферах, якая зрабіла яго на працягу некалькіх тыдняў агульнаацэньванальнай асобай, што стаіць паміж старой элітай і новымі дэмакратамі.

2.2. Рынкавыя рэформы

Паколькі ў Лукашэнкі былі слабыя сувязі з наменклатурнай камандай, шэраг маладых прарынкавых прадпрыемстваў і банкіраў далучыліся да каманды Лукашэнкі пасля яго перамогі на выбарах. Яны спадзяваліся, што як новы чалавек ён будзе адкрыты для ўплыву. Лукашэнка прызначыў Міхаіла Чыгіра — выбітнага прадстаўніка новага класа — прэм'ер-міністрам. Але хутка яны расчараваліся. Калі ўзмацніліся пратэсты супраць цяжкіх наступстваў рынкавых рэформаў, папулісцкія інстынкты Лукашэнкі прымусілі яго павярнуць супраць Міжнароднага валютнага фонда і іншых заходніх дарадцаў. У адной з публічных прамоў ён адмяніў лібералізацыю цэнаў і зноў насадзіў дзяржаўны кантроль.

Хаця рухі накіраваны гэтага моцна кантраставалі з палітыкай расійскага прэзідэнта Барыса Ельцына, Лукашэнка трымаўся ельцынскай мадэлі ў яго ўзаемаадносінах з парламентам. Яго дачыненні з парламентам былі больш канфрантацыйныя, чымсці пагаднёвыя. Ён не знайшоў саліднай базы падтрымкі ў старым парламенце і ўзамен працаваў над будаўніцтвам моцнай выканаўчай улады. Выкарыстоўваючы метады патранажу, прызначэнняў, звальненняў, ён сканструяваў вертыкальную сістэму ўлады, якая дасягала ўзроўню мясцовых адміністрацый. Ён стварыў серыю пазабюджэтных рахункаў, якія дазволілі яму абыходзіць парламент і траціць грошы на праекты, якія ён аднаасобна лічыў лепшымі. Хутка ён стаў бясспрэчным палітычным гаспадаром Беларусі.

Ягоны канфрантацыйны стыль і асцярожнасць, якую ён выказваў у дачыненні рынкавых рэформаў, паскорылі ўзнікненне ў парламенце незвычайнай кааліцыі апазіцыйных сілаў. У той час як у Расіі прарынкавыя лібералы былі ў кінжальнай барацьбе з камуністамі, у Беларусі яны сыйшліся. Камуністычная партыя раскалолася. Старыя — да 91-га года — лідэры партыі страцілі кантроль над ёй і падключыліся персанальна да лукашэнкаўскага боку, асабліва пасля таго, як стала відавочным ягонае рашэнне адмяніць павышэнне цэнаў і намер ісці вельмі павольна ў кірунку рынкавых рэформаў. Асноўная частка кампартыі на чале з Сяргеем Калякіным прыхільная да рынкавых рэформаў, таксама як і аграрыі на чале з Сямёнам Шарэцкім. Яны былі двума мацнейшымі апазіцыйнымі блокамі ў парламенце.

Да таго ж, на Беларусі нацыяналісты вельмі моцна адрозніваюцца ад сваіх намінальных (па назве) двойнікоў накшталт Уладзіміра Жырыноўскага ў Расіі. БНФ, глыбока антырасійскі і антысавецкі рух, што зрабіла яго моцным прыхільнікам заходняй дэмакратыі і рынкавай эканомікі. У выніку тры сілы: камуністы, рынкавыя лібералы і нацыяналісты,— сыйшліся супраць Лукашэнкі і шукалі шляхоў выкарыстання рэшты сваёй сілы ў парламенце, каб згарнуць назад аўтакратычнае праўленне Лукашэнкі.

Падчас лістападаўскага рэферэндума 96-га года парламент меў 199 членаў замест належных 260. Засталая 61 вакансія (выкліканая тым, што мала выбаршчыкаў прыйшло на папярэднія выбары, паколькі галасаванне магло быць аб'яўлена несапраўдным), якія, як мелася на ўвазе, будуць запоўненыя падчас выбараў, што адбываліся ў адзін дзень з рэферэндумам. 199 членаў парламента належылі да наступных фракцый: "Згода", якая падтрымлівала Лукашэнку,— каля 50 членаў, аграрыі — 48, камуністы — 43, "Грамадзянскае дзеянне" — рынкавыя лібералы — каля 20, "Саюз Працы" — сацыял-дэмакраты — 16 і астатнія — 22. Прыблізныя лічбы абумоўленыя тым фактам, што дэпутаты часта мянялі сваю вернасць і рушылі да іншых фракцыяў.

2.3. Інтэграцыя з Расіяй

Дзеля таго, каб атрымаць папулярнасць, асабліва сярод людзей старога ўзросту, заклікаючы іх да рэінтэграцыі Беларусі ў Расію, Лукашэнка гуляў на крыўдзе гэтых людзей ад развалу Савецкага Саюза. Тут ніколі не было канфліктаў уласнасці паміж дзвюма рэспублікамі, як, напрыклад, мела месца паміж Расіяй і Украінай. Большасць народа ў Беларусі гаворыць па-руску лепш, чым па-беларуску, і Лукашэнка сам выказаў меркаванне, што беларуская мова ёсць сялянскі дыялект. У свеце толькі дзве мовы, на якіх напісаныя вялікія літаратуры,— руская і англійская,— заявіў ён.

На рэферэндуме ў маі 95-га ён атрымаў падтрымку на замену незалежнаскага бел-чырвона-белага сцяга на былы зялёна-чырвоны сцяг савецкай Беларусі мінус эмблемы сярпа і молата. Выбаршчыкі таксама адобрылі ўсталяванне рускай мовы ў якасці афіцыйнай зноў. Аднак сэрцам усіх справаў была эканоміка і нават перад тым, як Лукашэнка стаў прэзідэнтам, палітыкі заклікалі да шчыльнейшых сувязяў з Расіяй. Беларускія нацыяналісты давалі папярэджанні аб небяспеках расійскага імперыялізму, але яны гучалі непераканаўча, паколькі менавіта Расія затрымлівала свой крок па ўсталяванні больш шчыльных і блізкіх сувязяў з Беларуссю, зразумеўшы, што давядзецца плаціць Беларусі больш субсідый і дараваць даўгі. Расія жадала прамую здзелку — палітычныя саступкі ў абмен на эканамічную дапамогу.

Прэм'ер-міністр Кебіч падпісаў валютны саюз з Расіяй у красавіку 94-га, у якім саступіў Маскве кантроль над валютнай і падаткавай палітыкай у абмен на знаходжанне расійскіх войскаў на беларускай зямлі. Пасля паразы Кебіча на прэзідэнцкіх выбарах расіяне казалі Мінску, што не маюць планаў працягваць гэты саюз.

Новы прэзідэнт Лукашэнка паўтарыў намаганні свайго папярэдніка. У лютым 95-га Ельцын пагадзіўся на мытны саюз, але гэта быў надта маленькі поспех. Падчас візіта ў Маскву ў кастрычніку 95-га Лукашэнка гаворыць аб заснаванні з Расіяй аб'яднанай дзяржавы, або канфедэрацыі, з сабой ці Ельцыным у папераменным кіраўніцтве гэтым аб'яднаннем. Віктар Чарнамырдзін, прэм'ер-міністр Расіі, рэзка адказаў, што дзве краіны — гэта не калгас.

Але Лукашэнка не спыніўся. Ён атрымаў сваё ўзнагароджанне падчас расійскіх прэзідэнцкіх выбараў, калі Ельцын адчуваў моцны ціск з боку нацыяналістычных сілаў і меў патрэбу зрабіць які-небудзь жэст у гэтым кірунку. У красавіку 96-га Ельцын і Лукашэнка падпісалі пакет дакументаў, у якім сфармавалі супольнасць паміж Беларуссю і Расіяй, хаця тэкст быў настолькі няпоўна сфармуляваны, што не ўтрымліваў ніякіх рэальных сцвярджэнняў з кожнага боку. Аднак у тэксце быў створаны вышэйшы савет для будучай канфедэрацыі, у якім Лукашэнка быў названы старшынёй на базісе далейшай ратацыі.

2.4. Барацьба з парламентам

Галоўны бой Лукашэнкі быў з парламентам. Бітва бушавала на працягу 95-га і 96-га. Зброяй быў народны рэферэндум. Падчас летняга рэферэндума Лукашэнка зрабіў рускую мову зноў афіцыйнай мовай і замяніў нацыянальны сцяг. Тады Лукашэнка дадаў яшчэ адно пытанне, якое дало яму права распускаць парламент. У адрозненне ад іншых трох пытанняў, гэтае было неабавязковым.

Паварот назад да савецкіх сімвалаў падштурхнуў групу дэпутатаў — пераважна ад БНФ — распачаць галадоўку і адмовіцца пакінуць будынак парламента. Лукашэнка загадаў сілам бяспекі выдаліць іх гвалтам уночы. Некалькі дэпутатаў былі збітыя. Астатнія былі прывезеныя на ўскраіны Мінска і змушаныя шукаць шлях дадому ў цемры. Тым не менш жаданне прэзідэнта атрымаць магчымасць разганяць парламент набрала 77% галасоў выбаршчыкаў. Хаця гэта не атрымала сілу закона, галасаванне за моцнае прэзідэнцтва прадэманстравала палітычныя настроі.

Лукашэнка выкарыстаў жорсткія меры супраць хвалі транспартных страйкаў улетку 95-га. Калі вадзіцелі аўтобусаў і метро адмовіліся выйсці на працу, прэзідэнт наняў ім замену і выкарыстаў войскі супраць пікетаў. Сваім указам ён пазбавіў парламенцкага імунітэту Сяргея Антончыка — дэпутата, які дапамагаў арганізаваць страйк, арыштаваў яго і затрымліваў без сувязі з вонкавым светам на працягу трох дзён.

Улетку 96-га абодва бакі — прэзідэнт і парламент — паспрабавалі арганізаваць новы рэферэндум. Кожны бок паставіў свае пытанні, якія павінны былі падкапаць пытанні канкурэнта і дазволіць правесці свой нацыянальны плебісцыт. Парламенцкая большасць была, вядома, камуністамі і аграрыямі, таму ў пытаннях рэферэндума гаварылася аб праекце канстытуцыі, прапанаваным камуністычнай і аграрнай фракцыямі. У верасні парламенцкая большасць выпрацавала праект новай канстытуцыі, у якім адмяняўся ўвогуле інстытут прэзідэнцтва. Пераймаючы дрэнны прыклад Барыса Ельцына, прэзідэнт Беларусі пажадаў мець права распускаць парламент і прызначаць новыя выбары па сваім жаданні, а таксама зрабіць амаль немагчымым свой імпічмент. Ён распрацаваў свой уласны праект канстытуцыі, цэнтральныя артыкулы якога былі ўзятыя слова ў слова з расійскага тэкста, які Ельцын прапанаваў на рэферэндум у 1993-ім.

За кулісамі падзей стаяў Канстытуцыйны Суд, у якога папрасілі вырашыць, ці будуць вынікі любога рэферэндума заканадаўча абавязковымі або толькі мець сілу рэкамендацыі, якую кожны бок можа ігнараваць. Калі параўноўваць з правядзеннем рэферэндума ў Расіі ў снежні 93-га, то там Канстытуцыйны суд быў у бяздзейні. Ельцын дэклараваў прыпыненне яго дзейнасці. У Беларусі — наадварот — Канстытуцыйны суд заставаўся ключавым гульцом. Цікава, што Валерый Ціхіня — старшыня Канстытуцыйнага суда — быў сакратаром ідэалогіі ў камуністычнай партыі і быў прызначаны на пасаду старшыні прэзідэнтам Лукашэнкам.

Калі напружанне ўзмацнілася, абодва бакі разыйшліся ў сваіх пазіцыях. Замест двух супярэчных рэферэндумаў у розныя дні прэзідэнт і парламент пагадзіліся выйсці да выбаршчыкаў са сваімі праектамі ў адзін і той жа дзень. Парламент таксама трансфармаваў свой праект шляхам аднаўлення пасады прэзідэнта, хаця са значна скарачанай, амаль намінальнай, уладай. Дэпутаты зразумелі, што іхняя асабістая пазіцыя адмаўлення не толькі выглядае экстрэмальнай з таго часу, як выявілася, што яны хочуць поўнай перамогі, але таксама контрпрадукцыйнай, паколькі электарат пераважна прагаласаваў за моцнае прэзідэнцтва два гады раней.

Аднак парламент пажадаў, каб рэферэндумы па канстытуцыі былі заканадаўча абавязковымі. Дэпутаты былі ўзрушаныя, калі Канстытуцыйны суд прыняў рашэнне супраць іх, заявіўшы, што рэферэндумы будуць толькі кансультацыйнымі.

Гэтае рашэнне выглядала дробяззю, аднак пазней стала прымаць на сябе вялікую сілу. Пакуль рэферэндум 24 лістапада набліжаўся, Лукашэнка рабіў усё, што мог, каб павялічыць яго падтрымку выбаршчыкамі, прыдумаўшы лазейку, якая дазваляла людзям кідаць

свае бюлетэні ў любы час на працягу двух тыдняў да дня рэферэндума, калі яны думалі, што не маглі гэта зрабіць 24 лістапада. Ён тым самым заахвоціў даволі многа выбаршчыкаў галасаваць раней.

Гэтае рашэнне выклікала раскрыццё карт ад Віктара Ганчара, старшыні Цэнтральнай выбарчай камісіі. Рынкавы ліберал, які звольніўся з лукашэнкаўскага ўраду за год да гэтага, Ганчар не рабіў ніякага сакрэту са сваіх сімпатыяў да парламенцкага боку. Ён абвясціў, што не можа прыняць ніякія вынікі рэферэндума пасля таго, як пачалося галасаванне, хаця тэксты абедзвюх канстытуцый не былі яшчэ надрукаваныя. Ганчар таксама абвінаваціў урад у няздольнасці надрукаваць копіі парламенцкага праекта канстытуцыі. Ён крытыкаваў Міністэрства фінансаў за няздольнасць забяспечыць расходы рэферэндума. Неўзабаве Лукашэнка звольніў яго.

Лукашэнка таксама выкарыстоўваў электронныя медыя, націскаючы ў іх на свой праект канстытуцыі, адначасова ігнаруючы парламенцкую версію (гл. аб гэтым раздзел ніжэй у справаздачы). Ён заявіў, што рэферэндум будзе заканадаўча абавязковым.

Прэзідэнцкія крокі былі выразным выклікам закону. Група з 73 дэпутатаў падпісала петыцыю, заклікаючы Канстытуцыйны суд распачаць працэс імпічменту супраць прэзідэнта. Калі падзеі дасягнулі апагею, расійскі ўрад вырашыў прыехаць па просьбе парламенцкай апазіцыі. Віктар Чарнамырдзін — расійскі прэм'ер-міністр — запрасіў Лукашэнку сустрэцца са сваімі апанентамі ў Смаленску — горадзе на захадзе Расіі. Калі Лукашэнка адмовіўся, Чарнамырдзін быў вымушаны прыехаць у Мінск. Пасля перамоваў, якія доўжыліся ўсю ноч і закончыліся ранняй 22 лістапада, беларускія бакі дасягнулі пагаднення.

Парламент павінен быў забраць назад сваю петыцыю аб імпічменце прэзідэнта. Лукашэнка прыняў, што рэферэндум не мае быць у рэшце рэшт заканадаўча абавязковым. Узамен канстытуцыя павінна была быць дапрацаваная асамблеяй, якая б складалася з 50 дэпутатаў, якія прадстаўлялі прапарцыянальна парламенцкія фракцыі, 50 прэзідэнцкіх прадстаўнікоў і прэзідэнта ў якасці старшыні. Гэты кампраміс засмуціў і ўразіў многіх дэпутатаў, паколькі гэта выглядала поспехам толькі на неывялікі час. Гэтая асамблея мела б убудаваную прэзідэнцкую большасць пасля таго як хаця б чвэрць з 50 дэпутатаў была б саюзнікамі Лукашэнкі.

Калі кампраміс абмяркоўваўся ў парламенце 22 лістапада, некалькі антылукашэнкаўскіх дэпутатаў абвінавацілі Сямёна Шарэцкага — спікера парламента — у здрадніцтве іхнім інтарэсам. Хаця на працягу дня дэпутаты супакоіліся, Лукашэнка выкарыстаў іхняе засмучэнне і загадаў свайму блоку прыхільнікаў у парламенце галасаваць супраць кампраміса. Так зрабіла між іншым частка фракцыі "Згода". Астатнія спакусіліся на перспектывы месцаў у новым парламенце, які быў бы прызначаны, калі б лукашэнкаўская канстытуцыя ўвайшла ў сілу. Пасля таго, як парламент раскалоўся, прэзідэнт прыйшоў на дзяржаўнае тэлебачанне і заявіў, што парламент парушыў сваю частку здзелкі. Таму ён настойвае, што ўся справа кампраміса нядзейсная, і рэферэндум пасля ўсяго будзе заканадаўча абавязковым.

Гэта быў рызыкаўны ход, аднак праз кантроль над дзяржаўным тэлебачаннем і радыё ён выключыў магчымасць яго парламенцкім апанентам даць сваю версію. Калі галасы на рэферэндуме былі падлічаныя, Лукашэнкаўскі праект канстытуцыі перамог пераважнай большасцю з 77% галасоў. Апаненты ўзнялі пытанні пасля абвясчэння вынікаў, якія былі прадстаўленыя Цэнтральнай выбарчай камісіяй. ЦВК заявіла, што 59,5% электарата галасавалі да 6 гадзін вечара 24 лістапада. Але пасля закрыцця выбарчых участкаў у 10 гадзін вечара было аб'яўлена, што прагаласавала 84,14% выбаршчыкаў.

Лукашэнкаўскія крытыкі заявілі, што названая вялізная хваля выбаршчыкаў, калі амаль чвэрць электарата прыйшла галасаваць у апошнія 4 гадзіны, у цёмны час сутак, халодным лістападаўскім вечарам — ува ўсё гэта цяжка паверыць і прыняць. На прэс-канферэнцыі 25 лістапада прэзідэнт выклікаў усмешкі, калі ён растлумачыў гэты феномен сказаўшы, што людзі прыйшлі на выбары, вярнуўшыся пасля сваіх дач і дамоў у канцы ўік-энда. Лідзія Ярмошына, якая была прызначаная старшынёй Цэнтральнай выбарчай камісіі пасля звальнення Віктара Ганчара, пазней дала тлумачэнне высокіх канчатковых лічбаў, заяўляючы, што яны ўключаюць людзей, якія галасавалі ў папярэднія дні.

Ніводнаму з назіральнікаў не было дазволена прысутнічаць у Цэнтральным падліковым пакоі, і незалежныя назіральнікі і назіральнікі ад апазіцыйных партый не мелі дастаткова людзей, каб быць на кожным выбарчым участку. Гэта зрабіла немагчымым мець гарантваную лічбы самастойна або важкія дадзеныя, каб падвергнуць сумневу фінальныя вынікі рэферэндуму. Тым не менш, патрабаваўся ўдзел толькі паловы электарату ў рэферэндуме. Ніхто з апазіцыйных лідэраў не заяўляў, што гэтага не адбылося. Нават калі лічыць, што 84% былі завышанай лічбай.

2.5. Вынікі рэферэндума

Апроч галасавання па пытаннях двух праектаў канстытуцый, выбаршчыкам былі прапанаваныя 5 іншых пытанняў. Вынікі былі наступнымі:

Пытанне першае: Ці выступаеце вы за перанос Дня незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень рэспублікі) на 3 ліпеня — дзень вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх захопнікаў у Вялікай Айчыннай вайне.

Галасавалі за: 88,2%

Пытанне другое: Ці падтрымліваеце вы прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 года з змяненнямі і дапаўненнямі (новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь), прапанаванымі Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Р.Лукашэнкам

Галасавалі за: 70,5%

Пытанне трэцяе: Ці выступаеце вы за свабодную, без абмежаванняў, куплю або продаж зямлі?

Галасавалі супраць: 82,9%

Пытанне чацвертае: Ці падтрымліваеце Вы адмену смяротнага пакарання ў Рэспубліцы Беларусь?

Галасавалі супраць: 80,4%

Пытанне пятае: Вы за прыняцце Канстытуцыі 1994 года са змяненнямі і дапаўненнямі, прапанаванымі членамі фракцый камуністаў і аграрыяў Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь?

Галасавалі супраць: 71,2%

Пытанне шостае: Ці выступаеце вы за тое, каб кіраўнікі мясцовых органаў выканаўчай улады выбіраліся непасрэдна жыхарамі адпаведнай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі?

Галасавалі супраць: 69,9%

Пытанне сёмае: Ці згодныя вы, што фінансаванне ўсіх галінаў улады павінна ажыццяўляцца публічна і толькі з дзяржаўнага бюджэту?

Прагаласавалі супраць: 65,9%

2.6. Падсумоўе.

Прэзідэнцкія прадстаўнікі спрабавалі выклікаць сімпатыю заходніх назіральнікаў, абвешчваючы, што барацьба паміж прэзідэнтам і парламентам на самой справе была барацьбой паміж дзвюма элітамі. Гэтая барацьба паміж элітай, якая атрымала ўладу, і элітай, якая жадала рэваншу,— сказаў нам Павел Якубовіч — прызначаны Лукашэнкам галоўны рэдактар газеты "Советская Белоруссия".

Ён сцвярджаў, што перамогай элітай былі антыкамуністычныя рэфарматыры тымчасам як парламент быў пад уплывам камуністычных традыцыяналістаў. "Я лічу сябе дэмакратам, я супраць вяртання камуністаў да ўлады. Парламент вядзецца камуністамі і аграрыямі, якія сапраўды ёсць камуністы, толькі з іншай назвай. Захад робіць вялікую памылку",— дадаў ён.

Пункт гледжання Якубовіча наконт барацьбы паміж элітамі, пэўна, мае сваю сапраўднасць, паколькі гэта адбываецца ў найбольш постсавецкай рэспубліцы, уключаючы Расію. Старыя члены дапутчаўскай камуністычнай партыі, так званая наменклатура, з'яўляюцца найбольш яркімі прадстаўнікамі абодвух бакоў новых барыкадаў. Вельмі нямногія выказалі жаданне гуляць па правілах дэмакратычнай гульні ў сэнсе прапанавання апанентам справядлівага шанцу выказаць свае меркаванні.

Аднак характэрызаваць лукашэнкаўскі бок у беларускім канфлікце элітаў як дэмакратычны або рэфарматарскі — занадта ждоўгі занятак. Яго аўтарытарнае выкарыстанне мас-медыя з'яўляецца крокам супраць дэмакратыі. Іхнія збытаныя адносіны да рынкавай эканомікі мелі на ўвазе, што ў іх не было ніякага выразнага эканамічнага праекта — рэфарматарскага ці кансерватыўнага.

Што тычыцца антыкамунізму. Пасля расколу беларускай камуністычнай партыі ў 91-м годзе Лукашэнка меў падтрымку старога кіраўніцтва партыі, таксама як многіх шэраговых ветэранаў. Парламенцкія камуністы, якія былі сярэднім узроўнем у партыі ў савецкі перыяд, імкнуліся быць новым пакаленнем.

Не ў кампетэнцыі ЕІМ выбіраць пераможцаў або фаварытаў. Наша кароткая задача была даследаваць і прааналізаваць асяроддзе, якое ахапіла мас-медыя ў надзеі, што, дзякуючы прафесіяналізму журналістаў, камерцыйных і заканадаўчых структур, дзе яны працуюць, мас-медыя могуць забяспечыць грамадства дакладнай інфармацыяй і шырокім колам каментароў.

3. Заканадаўства па кіраванні ў СМІ

Беларусь мае вельмі слабое заканадаўства, якое тычыцца асвятлення мас-медыя правядзення рэферэндумаў. Ёсць значная колькасць законаў аб асвятленні выбараў у парламент і выбараў прэзідэнта і амаль няма законаў пра рэферэндум. Тым не менш у адсутнасці заканадаўства, якое вызначае, што правілы рэферэндума — іншыя, разумна падкрэсліць, што такія ж прынцыпы, якіх трымаюцца мас-медыя падчас выбараў, павінны прыкладацца таксама да рэферэндумаў. Прыхільнікі і апаненты пытанняў, пастаўленых для выбаршчыкаў, павінны мець доступ да мас-медыя, асабліва да дзяржаўнай электроннай прэсы.

Гэта асабліва важна зыходзячы з таго, што беларускія дзяржаўныя тэлебачанне і радыё займаюць манапольнае становішча. Ёсць толькі адзін нацыянальны канал, які можа быць праслуханы і прагледжаны на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Закон аб рэферэндуме, прыняты 13 чэрвеня 1991 г. (апошні дзейны закон), у 7-м артыкуле кажа: "Грамадзяне маюць права бесперашкоднай агітацыі за ці супраць пытанняў рэферэндума".

Самы свежы закон па сродках масавай інфармацыі, прыняты 13 студзеня 95-га года, ў артыкуле 31.1 кажа: "Дзяржаўныя тэлевізія і радыё абавязаныя на працягу 24-х гадзін прадстаўляць заклікі і дэкларацыі прэзідэнта, Вярхоўнага Савета, спікера парламента і Канстытуцыйнага суда". Гэты артыкул уводзіць у сілу сцверджанне, што роўнае асвятленне патрабуецца законам.

Незалежна ад заканадаўства, справа агульнадэмакратычнай практыкі, што пытанне рэферэндума асвятляецца справядліва і роўна ў СМІ. Для рэдактараў навін і менеджэраў рэферэндум — вельмі лёгкая справа для асвятлення. На выбарах, калі існуе велізарная колькасць кандыдатаў, якія мітусяцца паміж прэзідэнтам або яго апанентамі, якія могуць быць досыць невядомымі або несур'ёзнымі, ёсць шмат меркаванняў і патрабуецца пазбегнуць надання перавагі тым, хто пры ўладзе. На рэферэндуме ніякіх падобных праблемаў няма. Выбаршчыкам трэба толькі ведаць, за якія пытанні яны галасуюць і што-небудзь пра аргументы за і супраць. Гэта можа быць арганізавана праз дэбаты альбо прадастаўленнем магчымасці абгаварыць у эфіры розныя пазіцыі.

На жаль, беларускія выбаршчыкі не былі забяспечаныя ніякімі гарантыямі, якія патрабуюць законы і здаровы сэнс. Беларускі прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка выкарыстаў сваю ўладу для таго, каб пазбавіць выбаршчыкаў нават самага элементарнага доступу да пытанняў, рашэнні па якіх яны меліся прыняць.

3.1. Тэксты Канстытуцыі

Другое і пятае пытанні рэферэндума пыталіся ў выбаршчыкаў, ці падтрымліваюць яны праект канстытуцыі, прапанаваны прэзідэнтам, і парламентам (тэрэтычна яны маглі адорыць абодва — гэта быў бы вынік, які б стварыў ненармальныя праблемы).

Прэзідэнцкая версія была надрукаваная за дзяржаўныя грошы ў дзяржаўнай газеце "Советская Белоруссия" спецыяльным выпускам у 4 мільёны копіяў. Яна была дастаўленая за дзяржаўныя сродкі Міністэрствам сувязі ў паштовую скрыню кожнага выбаршчыка. Прэзідэнт не зрабіў ніякай спробы надрукаваць версію-праект сваіх супернікаў такім самым спосабам. Віктар Ганчар, старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі (перад тым, як ён быў звольнены прэзідэнцкім указам і выдалены са свайго офіса за 10 дзён да дня галасавання) запрасіў "Советскую Белоруссию" надрукаваць парламенцкі праект. Газета запатрабавала папярэднюю аплату, якой Цэнтральная выбарчая камісія не мела.

На выбарчых участках выбаршчыкі маглі пазнаёміцца з абодвума праектамі, хаця жадаючых рэалізаваць гэтую магчымасць з'явілася зусім няшмат. На адным з участкаў, які ў

дзень выбараў наведваў прадстаўнік ЕІМ, выбаршчык, які пажадаў скарыстаць з гэтай магчымасці быў накіраваны ў іншы, бакавы пакой. Парламенцкая версія, якая была яму паказаная, была апублікаваная ў газеце "Народная газета" ў верасні. Гэта быў толькі папярэдні праект і не той, які прапаноўваўся выбаршчыкам для адабрэння на рэферэндуме.

Ранейшы праект у некалькіх пунктах адрозніваўся ад пазнейшага, асабліва ў артыкулах аб прэзідэнцтве. Ранейшая версія скасоўвала пасаду прэзідэнта, але з часам парламент змяніў сваю пазіцыю. У новым праекце захоўвалася прэзідэнцкая пасада, хаця прэзідэнт надзелены пераважна цырыманіяльнымі (прадстаўнічымі) функцыямі па прыкладзе Германіі або Італіі.

Апроч свабоднай публікацыі свайго праекта канстытуцыі, прэзідэнт Лукашэнка заплаціў за 400 тысяч копіяў брашуры, якая называлася "Зрабіце свой выбар. Пытанні і адказы аб рэферэндуме". Яна была шырокадаступнай для выбаршчыкаў бясплатна. Брашура з'явілася як нібы аб'ектыўны афіцыйны інфармацыйны бюлетэнь, хаця ў парушэнне правілаў выбараў не было ўказана, хто напісаў, распаўсюдзіў ці фінансаваў яе.

Змест брашуры быў у вышэйшай ступені тэндэнцыйным і часта недакладным. Там гаварылася, што "стрыжань зменаў, прапанаваных Вярхоўным Саветам, ёсць скасаванне пасады прэзідэнта". Як адзначалася вышэй, гэта было не так. Той жа параграф заяўляў: "Нідзе ў былым Савецкім Саюзе і нідзе ў Еўропе няма палажэнняў, якія забяспечваюць незалежнасць заканадаўчай улады". Калі разглядаць Еўропу па-за межамі былога Савецкага Саюза, то гэтая заява амаль дакладна супярэчыць праўдзе. За некалькімі выключэннямі амаль усе еўрапейскія краіны маюць самастойны парламент, у якім урад прызначаецца большасцю і можа быць адстаўлены галасаваннем па даверы ў любы час.

На самой справе ўвесь сэнс рэферэндума 24 лістапада быў у тым, каб дазволіць выбраць выбаршчыкам паміж вартасцямі парламентарызма або прэзідэнцкай сістэмай. Прэзідэнт Лукашэнка не даў людзям ніякага шанцу выслухаць абодва бакі ў спрэчцы. Прыхільнікам справы парламентарызма не было дадзена доступу да дзяржаўных электронных СМІ. Іхняя канстытуцыя не была надрукаваная за дзяржаўны кошт. Іх асноўныя пазіцыі былі скажоныя ў прэзідэнцкіх прапагандысцкіх матэрыялах.

3.2. Правядзенне кампаніі

Наступныя часткі гэтай справаздачы апісваюць у дэталях правядзенне кампаніі ў СМІ. У гэтым параграфі мы падрабязна асветлім толькі адзін прыклад скажэння дэмакратыі.

Дзяржаўнае тэлебачанне давала рэгулярныя перадачы некалькі разоў на дзень на працягу двух тыдняў, падчас якіх было дазволенае галасаванне. Гэтыя перадачы мелі на мэце растлумачыць механіку і правілы запаўнення выбарчых бюлетэняў. Як і ў вышэйзгаданай брашурцы, не заяўлялася, за чый кошт яны былі выкананыя, але стваралася ўражанне, што гэта выданні з нейтральнай інфармацыяй. Там гаварылася, напрыклад, што калі выбаршчыкі жадаюць галасаваць "за" па пытанні 2, якое прапаноўвала падтрымаць прэзідэнцкую канстытуцыю, яны павінны выкрасліць слова "супраць". Калі б гэтая перадача працягвалася і ў ёй гаварылася, што людзі, якія жадаюць галасаваць супраць, павінны выкрасліць слова "за", то гэтая перадача была б цалкам прыёмальнай. Аднак перадача працягвалася зусім па-іншаму. Калі выбаршчыкі жадалі галасаваць "супраць" па пытанні 5, тлумачылася, што яны павінны выкрасліць слова "за". Пытанне 5 было адзінае, якое пыталася ў людзей, ці падтрымліваюць яны парламенцкую версію.

Калі коратка, то так званае інфармацыйнае паведамленне на самой справе было кампаніяй за прэзідэнта і супраць парламента. ЕІМ асуджае гэта, як асуджае і агульную аднабоковасць кампаніі. ЕІМ лічыць, што гэта парушэнне закона і дэмакратычнай практыкі.

3.3. Іншыя пытанні

Апроч пытанняў новай канстытуцыі, выбаршчыкам былі зададзеныя 5 іншых пытанняў. Яны былі фактычна сцёртыя — выкрасленыя дзяржаўнымі СМІ. Дыскусія 12 лістапада ў тэлевізійнай праграме "Рэфэрэндум. Шчырая размова", у якой святар і іншыя ўдзельнікі супрацьстаялі смяротнаму пакаранню, была рэдкім прыкладам сапраўднай магчымасці для гледачоў пачуць прыймальную дыскусію двух бакоў.

Парламенцкія выбары былі таксама прызначаныя на 24 лістапада амаль у траціне краіны. Мэта іх была запоўніць 61 вакансію ў парламенце на 260 месцаў. Прэзідэнцкі праект новай канстытуцыі скарачаў лічбу наўпрост выбіраемых дэпутатаў да 110 чалавек, і Лукашэнка пастаянна заяўляў, што ён не бачыць ніякага сэнсу ў выбарах. 110 павінны былі быць выбраныя з існуючых 199 дэпутатаў.

Аднак паколькі яго канстытуцыя не мела сілы, пакуль яна не будзе адобраная, і парламенцкія выбары былі прызначаныя ў адпаведнасці з законам, дзяржаўныя мас-медыя мелі абавязак асвятліць іх. Рашэнне ігнараваць іх парушала правы выбаршчыкаў.

У сваёй справаздачы аб парламенцкіх выбарах у маі 95-га Еўрапейскі інстытут СМІ спаслаецца на вывад, да якога прыйшоў падчас выбараў прэзідэнта Лукашэнкі ў чэрвені 94-га. У ландшафце сродкаў масавай інфармацыі дамінавала дзяржава. Дзяржаўныя СМІ былі настолькі моцнымі ў інфармацыйным полі, асабліва тэлебачанне, што фармавалі манополію. У маі 95-га ЕІМ сказала, што сітуацыя стала горшай падчас даследуемага года. За раз, у канцы 96-га, мы можам сказаць тое ж самае: сітуацыя стала нават яшчэ горшай.

4. Асноўныя дадзеныя

Колькасць газет утроілася пасля 90-га года. Лічба зарэгістраваных выданняў на 1 верасня 96-га года была 736, уключаючы 522 газеты, 177 часопісаў і 37 бюлетэняў. Лічба газет, якія рэальна выходзяць у свет, меншая.

Тут няма ніводнай прыватна заснаванай штодзённай газеты і ніводная штодзённае выданне не знаходзіцца ў апазіцыі да ўрада. Найбольш прыкметныя незалежныя выданні, якія крытыкуюць урад, — "Свабода" і "Белорусская деловая газета". Яны выходзяць 2 разы на тыдзень.

Шэраг радыё- і тэлевізійных станцый таксама расце, хаця ніводная з прыватных станцый не мае пакрыцця ўсёй тэрыторыі краіны. Ёсць дзве прыватныя радыёстанцыі, таксама як 15 і 27 кабельных тэлевізійных станцый. Яны аперуюць пераважна ў маленькіх гарадах з невялікай колькасцю падпісчыкаў і вельмі мала паведамляюць навін або палітычных дыскусій. Яны канцэнтруюцца на забаўляльных перадачах і фільмах. Дзве мясцовыя і ўсе кабельныя станцыі скамбінаваліся ў формы электроннай тэлевізійнай сеткі Беларусі (ТВН), якая купляе замежныя праграмы. Гэтая сетка таксама звязаная з Internews. 13 мясцовых станцый сфармавалі асацыяцыю, вядомую як "Беларуская асацыяцыя незалежнага тэлебачання" (БАНТ). Фонд Сораса выдзеліў ім 200.000 \$ на закупку абсталявання для дзвюх сетак, але пазней знізіў гэтую субсідыю змяненнем коштаў.

Два дзяржаўных расійскіх тэлеканалы ОРТ і РТР могуць прымацца паўсюль на Беларусі. Прыватны расійскі канал НТВ можа прымацца ў Мінску і некаторых іншых месцах. Расійскія газеты могуць таксама прадавацца ў асноўных кіёсках у вялікіх гарадах.

У Беларусі няма адзінага органа, які рэгістраваў бы ўсе мас-медыя. Дзяржаўны камітэт па друку ў адказе за друкаваныя СМІ. Да самага нядаўняга часу адказнасць за рэгістрацыю тэлевізійных і радыёстанцый несла дзяржаўная тэле-радыёкампанія. Пазней гэты абавязак быў ускладзены на дзяржаўны камітэт па частотах. Прэзідэнт прызначае кіраўнікоў усіх гэтых дзяржаўных органаў.

Кантроль над зместам тэлевізійных і радыёпраграм знаходзіцца ў руках дырэктароў кампаній, а таксама адміністрацыі прэзідэнта. Цэнзура аперуе ў тым сэнсе, што перадачы ці праграмы, якія крытыкуюць прэзідэнта або прапануюць платформу яго апанентаў, забараняюцца. Некалькі праграм, якія крытыкавалі яго палітыку, былі выведзеныя, зачыненыя за два гады, якія прайшлі пасля прэзідэнцкіх выбараў. Прафесійны ўзровень перадач даволі нізкі. Яны часта аднабаковыя і няспелыя.

Падпісаны 28 верасня 1994 г. прэзідэнтам указ аб тэлерадыёкампаніі з'явіўся каб паспрабаваць вырашыць пытанне з усталяваннем над тэлебачаннем назіральнай рады. У шэраг яе членаў павінны былі ўваходзіць не толькі прадстаўнікі прэзідэнта, але таксама прадстаўнікі парламенту, урада, прафсаюзаў, творчыя дзеячы і іншыя грамадскія арганізацыі. Аднак рада не была ўсталяваная нават праз два гады.

4.1. Друкаваныя СМІ.

Перад 91-м усе асноўныя газеты належалі камуністычнай партыі або яе арганізацыям. Калі партыя была забароненая ў 91-м і яе ўласнасць канфіскаваная, ні адна газета не была прыватызаваная, г.зн. не была ператвораная ў акцыянерную кампанію са знешнімі ўдзельнікамі. Найбуйнейшыя газеты былі перададзеныя ўрадавым міністэрствам і ўстановам. Гэта азначае, што фактычна тыя самыя людзі камандавалі імі, як і раней.

Усе 8 агульнанацыянальных штодзённых газет былі ва ўласнасці дзяржаўных структураў. Гэта газеты з найбольшай колькасцю чытачоў. Урадавыя чыноўнікі прызначаюць і звальняюць рэдактараў, што, зразумела, азначае, што яны ажыццяўляюць кантроль над зместам гэтых газет.

Закон, прыняты Вярхоўным Саветам у студзені 95-га, не ўстанаўлівае ніякіх абмежаванняў па канцэнтрацыі ўласнасці ў СМІ. Стрыжань рынкавых дачыненняў таксама ўскладзены на дзяржаўныя структуры. Дзяржава дае дазвол на рэгістрацыю выдання, дзяржаве належаць усе друкарні ў Мінску, дзяржаве належыць нацыянальная служба распаўсюджвання. Усе найбуйнейшыя нацыянальныя газеты друкуюцца ў адной друкарні пад назвай "Беларускі Дом Друку", якая знаходзіцца пад юрысдыкцыяй прэзідэнцкай адміністрацыі.

Некалькі выданняў атрымліваюць прамыя дзяржаўныя субсідыі. Многія з іх — на беларускай мове, і чыноўнікі сцвярджаюць, што тут няма палітычнага ціску. Гэта проста шлях падтрымкі выданняў для меншасці. Газеты для дзяцей і юнацтва атрымліваюць 100% свайго бюджэту ў форме субсідыяў, тымчасам як іншыя, якія спецыялізуюцца ў мастацтве і літаратуры, атрымліваюць 75%.

Газеты з вялікім накладам — такія, як "Звязда" — беларускамоўная штодзённая газета, заснаваная ўрадам (наклад 174.000), таксама атрымліваюць субсідыі. Тым не менш "Звязда" мае рэпутацыю найбольш аб'ектыўнай газеты ў Беларусі. Яна часта друкуе артыкулы як прыхільнікаў, так і апанентаў прэзідэнта ў адрозненне ад іншых асноўных урадавых газет ці выданняў апазіцыйнага боку. Гэта была адзіная газета, якая надрукавала поўны тэкст парламенцкага праекта канстытуцыі перад рэфэрэндумам. Хаця гэта было зроблена 19 лістапада, за 10 дзён пасля пачатку галасавання і гэта было толькі на беларускай мове. Гэта было выразным выключэннем у палітыцы прыціску інфармацыі, прынятай іншымі ўрадавымі газетамі.

Міхаіл Міхаевіч, намеснік рэдактара "Звязды", раскажаў нам, што газета атрымлівае прамую ўрадавую субсідыю, якая пакрывае 15% затратаў на газету. Астатняе прыходзіць ад продажу і рэкламы, хаця некаторыя з рэкламадаўцаў — дзяржаўныя кампаніі. "Мы верым, што мы абавязаныя прадстаўляць усе пункты гледжання. Мы атрымліваем субсідыі ад падаткаплацельшчыкаў, а не ад дзяржавы, і нашая праца ёсць задаволіць іхнія патрэбы настолькі, наколькі мы можам," — кажа Міхаевіч.

Некаторыя падзеі ў другой палове 95-га і ў 96-м, з часу нашай апошняй справаздачы з Беларусі, даюць выразнае паняцце і разуменне прэзідэнцкага і ўрадавага ціску і кантролю над прэсай.

17 сакавіка 96-га прэзідэнт падпісаў указ, якім звальняў Мікалая Галко — рэдактара штодзёнай газеты "Народная газета" за "невыкананне сваіх абавязкаў". Газета была намінальна пад уласнасцю і кантролем парламента. Аднак гэта быў ужо другі раз, калі Лукашэнка зняў яе рэдактара. Звальненне было перададзенае ў Канстытуцыйны суд, які назваў яго незаконным. Лукашэнка ігнараваў рашэнне суда, і міліцыя не зрабіла ніякіх спробаў трымацца закона. Абвінавачанне журналістаў у незадаволенасці прэзідэнтам было справакаванае артыкулам у "Народнай газеце", у якім крытыкавалася спрэчнае пагадненне па фармаванні супольнасці Беларусі і Расіі.

9 ліпеня 96-га Лукашэнка выдаў дэкрэт, у якім экспрапрыяваў "Народную газету". Газета была прымусова пераведзеная ў акцыянерную кампанію, у якой урад займеў 70% акцый. Астатнія 30% былі аддадзеныя працоўнаму калектыву газеты. Прэзідэнт апраўдваў свае дзеянні, заявіўшы, што ён адказвае на просьбу супрацоўнікаў газеты. Аднак на сустрэчы, якая адбылася зварот да прэзідэнта, прысутнічалі толькі 34 з 84-х супрацоўнікаў штата. Астатнія заявілі, што ім не было дадзена ніякай інфармацыі аб сустрэчы. Затым Лукашэнка прызначыў новага рэдактара "Народнай газеты" — трэцяга за крыху большы ад гадавога тэрмін.

11 кастрычніка 95-га прэзідэнт загадаў прыкрыць тры незалежныя газеты — "Белорусскую деловую", "Имя" і "Народную волю". "Беларускаму Дому Друку" было забаронена друкаваць гэтыя выданні. Гэтыя тры газеты перанеслі сваё друкаванне ў Літву. Лукашэнка адразаваў забаронай кіескам распаўсюджаць іх і прыняў указ, загадаўшы беларускай паш-

товай службе не дастаўляць газеты, надрукаваныя за межамі Беларусі. У намеры адваяваць сваё каля 2-х тысяч чытачоў гэтых газет падалі ў суд на паштовую службу і атрымалі перамогу. Суд пастанавіў, што паштовая служба павінна зрэшты выплаціць грошы, заплачаныя падпісчыкамі загадзя.

У лютым 96-га прэзідэнцкая адміністрацыя парушыла тэрміны доўгатэрміновай арэнды, заключанай з БелаПАНам — адзіным у краіне незалежным агенцтвам навінаў. Яго офіс размяшчаўся ў будынку, які належаў прэзідэнцкай адміністрацыі. БелаПАНу было сказана, што ён павінен выехаць з будынка на наступны дзень, паколькі гэта неабходна для "дзяржаўных мэтаў". Іншыя арэндоўцы гэтага будынка — Маскоўскі аўтабанк, кампанія "Алкатэль", дзяржаўнае інфармацыйнае агенцтва навінаў БелТА — не павінны былі пакінуць гэты будынак.

7 чэрвеня 96-га "Белорусская деловая газета" была часова абвінавачаная ў публікацыі пасля папярэджання ўрада ў "раскрыцці дзяржаўных сакрэтаў" у парушэнні артыкула 5 Закона аб друку. Газета надрукавала артыкул аб спецыяльных узброеных фарміраваннях, падкантрольных прэзідэнту. Газета магла быць перарэгістраваная ў чэрвені, але апынулася перад тварам закрыцця, калі больш чым два папярэджанні аб парушэнні закона аб прэсе будуць зробленыя на працягу года. Яна зрабіла перарэгістрацыю толькі праз год.

19 жніўня 1996 г. 9 вядучых незалежных або апазіцыйных газет сталі мішэнню для сцвярджэнняў аб падаткавых парушэннях. Гэта былі "Фемида", "Свободные новости плюс", "Свабода", "БДГ", "Белорусский рынок", "Имя", "Белорусская газета", "Пагоня", "Наша Ніва", "Народная воля", "Minsk Economic News" і агенцтва БелаПАН. Пяці газетам былі прызначаны штрафы.

24 лістапада 96-га Ігар Герменчук, рэдактар "Свабоды", атрымаў ліст ад намесніка генеральнага пракурора з папярэджаннем, што газета можа быць абвінавачаная з-за артыкула пад назвай "Евангелле ад Лукі", напісаны Аляксандрам Старыкевічам, карэспандэнтам маскоўскай газеты "Известия", у якім ён нібыта паклёпнічаў на прэзідэнта і іншых чыноўнікаў.

4.2. Электронныя СМІ

Дамінантай сілай у ландшафце беларускіх электронных СМІ ёсць дзяржаўная тэле-радыёкампанія і расійскія тэлевізійныя каналы. Ніякія незалежныя электронныя СМІ не маюць агульнанацыянальнага пакрыцця.

Дзяржаўнае тэлебачанне апэруе на канале, які пакрывае сваім вяшчаннем усю краіну. Ён вяшчае каля 16 гадзінаў у дзень, чатыры з іх запоўненыя ўласнай прадукцыяй БТ. Астатні час — гэта паўторы і праграмы, закупленыя за мяжой або ў мясцовых вытворцаў. Існуе таксама 5 абласных студый, якія вырабляюць праграмы каля адной гадзіны ў дзень, у Віцебску, Гомелі, Брэсце, Магілёве і Гродне. Каля 5% прыбытку дзяржаўнага тэлебачання прыходзіць ад рэкламы.

Два расійскія каналы — ОРТ і РТР — прымаюцца на большасці тэрыторыі рэспублікі. НТВ і Санкт-Пецярбург можа глядзець прыблізна палова насельніцтва. Колькасць аўдыторыі няпэўная, але Беларускі інстытут сацыяльных праграм заяўляе, што 51,1% насельніцтва аддае перавагу расійскім каналам і 16,5% — нацыянальнаму беларускаму каналу.

Дзяржаўнае радыё мае 3 каналы, якія прымаюцца па ўсёй Беларусі. Яно вяшчае каля 18 гадзін на дзень, уключаючы мясцовыя студыі ў асноўных буйных гарадах.

Таксама адкрылася некалькі прыватных радыёстанцый, і іх менеджэры адчуваюць, што патэнцыйныя прыбыткі могуць быць вышэй, чым на кабельным і мясцовым тэлевізійным рынку. Пэўны час яны чакалі, паколькі да канца 96-га ніводная з прыватных тэлестанцый не давала прыбытку. Радыё 101,2 FM было адзінай прыватнай радыёстанцыяй, якая транслявала незалежныя навіны. Яно атрымала грант у 95.000 долараў ад фонду Сораса для закупкі абсталявання.

У жніўні 101,2 атрымала папярэджанне, што яно будзе зачыненае нібыта з-за таго, што вяртанне 101,2 стварае перашкоды міліцэйскай сувязі на спецыяльных хвалях, вядомых як "Алтай". Папярэджанне прайшло па факсе з міністэрства сувязі. У ім не было сказана, чаму гэтая праблема ўзнікла так раптоўна і чаму радыёстанцыя не мае часу знайсці альтэрнатыўны перадатчык. У дадатак да трансляцыі ўласных праграмаў 101,2 перадавала таксама навіны ад "BBC World Service" і "Deutsche Welle".

Пасля некалькіх пратэстаў з-за мяжы ўрад заявіў кіраўніцтву станцыі, што яны атрымаюць новы перадатчык. Па нейкім супадзенні, гэта павінна было быць забяспечана 26 лістапада — праз два дні пасля рэферэндума. Аднак 20 верасня, адказваючы на пытанні падчас маладзёжнага форуму, Лукашэнка назваў палітычную прычыну закрыцця. Ён заявіў, што павінен перадаць гэтыя радыёчастоты дзяржаўнаму маладзёжнаму камітэту "паколькі ні радыё 101,2, ні каму-небудзь яшчэ не будзе дазволена праводзіць антыдзяржаўную палітыку, выкарыстоўваючы дзяржаўныя грошы".

У інтэрвію з аўтарам справаздачы ЕІМ кіраўнік Галоўнага ўпраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі адміністрацыі прэзідэнта Міхаіл Падгайны прызнаў, што, "мякка кажучы, міністэрства не дзейнічала карэктна", не даўшы загадзя радыёстанцыі папярэджання аб яе закрыцці.

Адзін з незалежных тэлеканалаў — 8 канал — быў прыпынены перад парламенцкімі выбарамі 95-га года. Афіцыйнае тлумачэнне было, што тэхнічна работа не можа праводзіцца на іх перадатчыку. Закрыццё прыйшло адразу пасля таго, як 8 канал запрасіў дазвол асвятляць выбары. Ліцэнзія была адноўленая толькі ў канцы 95-га і з патрабаваннем, каб на канале не было "ніякіх палітычных праграм".

Падчас выбарчай кампаніі ў канцы 95-га тагачаснаму парламенцкаму спікеру было адмоўлена ў доступе на дзяржаўнае тэлебачанне. Калі ён спрабаваў выступіць на адным з расійскіх тэлеканалаў, беларускае Міністэрства сувязі часова прыпыніла яго трансляцыю на Беларусь нібыта з-за рамонта.

Аднак выпадкі ціску на СМІ ёсць не толькі з боку ўрада. 26 верасня парламент пазбавіў карэспандэнтаў БТ акрэдытацыі на сесіі Вярхоўнага Савета. Парламент заявіў, што БТ забяспечвае сваіх гледачоў тэндэнцыйнай інфармацыяй і наўмысна выкарыстоўвае тэлемантаж, каб дыскрэдытаваць працэс парламенцкай работы, і старыя здымкі для недакладнага і тэндэнцыйных каментароў супраць парламента.

4.3. Запалохванне

Міліцыя выкарыстоўвала сілу супраць журналістаў у некалькіх выпадках у 96-м годзе. Не можа быць вызначана, ці былі гэтыя спецыяльныя загады прэзідэнта або іншых дзяржаўных чыноўнікаў. 26 красавіка ў Мінску праходзіла шэсце, прысвечанае 10-м угодкам чарнобыльскай ядэрнай катастрофы. Міліцыя разганяла ўдзельнікаў шэсця і збіла або затрымала 8 журналістаў. Уладзімір Дзюба з беларускага радыё быў арыштаваны і памешчаны на 10 дзён у турму за парушэнне грамадскага парадку. Неўзабаве ён быў звольнены з працы.

3 мая 96-га прадстаўнікі службы бяспекі напалі на некалькіх журналістаў, якія асвятлялі першамайскі мітынг у Мінску з удзелам апазіцыйных лідэраў і актывісты незалежных прафсаюзаў. Мужчыны ў цывільным адзенні канфіскавалі відэастужкі ў Аляксандра Ступнікава — карэспандэнта НТВ.

Карэспандэнт РТР Леанід Свірыдаў, разам з здымкавай групай вяртаючыся на аўтамабілі дадому з мітынга, быў атакаваны групай людзей у цывільным адзенні, якія пагражалі разбіць шкло яго машыны.

22 чэрвеня Галіна Дракахруст, жонка карэспандэнта радыё "Свабода" Юрыя Дракахруста, была атакаваная ў сваім доме невядомымі, якія папярэдзілі яе "расказаць аб гэтым свайму мужу". Не было ніякіх ясных матываў, аднак гэты выглядзе, як форма запалохвання.

5. Асвятленне рэферэндума ў СМІ

ЕІМ прызначыў мясцовых удзельнікаў маніторынгу адсочваць у дэталях асвятленне рэферэндума з 9 лістапада да дня канчатковага галасавання — 24 лістапада.

Аналіз друкаваных СМІ уключаў колькасную ацэнку эфірнага тэле- і радыёчасу, аддадзенага падзеям і прадстаўнікам палітычных сілаў падчас гэтых двух тыдняў. Удзельнікі маніторынгу даследавалі асноўныя аспекты асвятлення і аналізавалі выбраныя артыкулы ў некалькіх урадавых і апазіцыйных газетах.

Электронныя СМІ даследваліся з асаблівай увагай з-за іх здольнасці пакрыцця ўсёй Беларусі і часта вялікага ўплыву, які яны аказваюць у параўнанні з газетамі. Супрацоўнікі маніторынгу падлічвалі колькасць хвілін, прысвечаных двум праектам канстытуцыі і палітычнай барацьбе паміж Аляксандрам Лукашэнкам і парламентам. Аналіз зместу, які рабіўся над тэле- і радыёэфірам, падлічваў, ці было спрыянне таму ці іншаму боку, або прысутнічаў баланс.

З-за шырокага асвятлення, якое давалі падзеям у Беларусі абодва расійскія каналы — ОРТ і РТР — было вырашана, што каманда маніторынгу павінна таксама глядзець гэтыя каналы і рабіць такі самы аналіз часу і зместу, як і для беларускага тэлебачання. Афіцыйныя асобы з боку Лукашэнкі сцвярджалі, што выбаршчыкі маюць поўнае разуменне па пытаннях рэферэндума, паколькі расійскае тэлебачанне спрыяе парламенцкаму боку. Мы жадалі праверыць гэтыя тэзісы.

5.1. Электронныя СМІ

5.1.1. Вынікі колькаснага маніторынгу

Кантэнт-аналіз асвятлення беларускім тэлебачаннем і радыё выдаў здзіўляльны вынік. Былі атрыманыя адназначныя доказы, што выбаршчыкам было дадзена аднабаковае прадстаўленне аб адкрытым для іх выбары. Пункт гледжання, крытычны да прэзідэнта, не меў ніякага шанцу быць пачутым, і праграмы навінаў бес перапынку атакавалі парламент без прадстаўлення яго прадстаўнікам магчымасці даць адказ. Не было ніякіх дэбатаў паміж прадстаўнікамі прэзідэнта і парламента, гэтаксама як і паміж самім прэзідэнтам і яго апанентамі.

Каманда маніторынгу падлічыла, што ўсяго рэферэндуму на дзяржаўным тэлебачанні былі прысвечаныя 2249 хвілін. З гэтай лічбы 2077 хвілін, або 92%, падтрымлівалі прэзідэнцкую пазіцыю. Астатнія былі нейтральнымі. Ніводная хвіліна тэлеэфіру не ішла ў падтрымку парламента.

На дзяржаўным радыё гэты дысбаланс быў настолькі ж гратэскны. З 2178 хвілін, прысвечаных рэферэндуму, 1970, або 90%, спрыялі прэзідэнту, астатняе было нейтральным. Зноў-такі лічба хвілін за парламент была дакладна роўная нулю.

Аднак калі ўдзельнікі маніторынгу пачалі аналізаваць лічбы двух расійскіх каналаў, карціна была настолькі ж недэмакратычнай — як бы люстраным адбіткам скажэнняў, прапанаваных беларускімі дзяржаўнымі СМІ — толькі ў іншы бок. РТР і ОРТ выдалі 309 хвілін на асвятленне беларускага рэферэндума. Ніводнай хвіліны не было аддадзена спрыяльнаму да прэзідэнта Лукашэнкі асвятленню. Парламент атрымаў 168 прыхільных хвілін. Астатнія згадванні былі нейтральнымі. ЕІМ не мае ніякіх хістанняў у заганах гэтай прадужытасці, таксама як асуджае прадужытасць і дысбаланс беларускага тэлебачання і радыё. ЕІМ звяртае ўвагу на крытычную справаздачу, якая выйшла ў верасні 96-га аб несправядлівых і непрафесійных паводзінах расійскіх электронных СМІ падчас прэзідэнцкіх выбараў у Расіі.

5.1.2. Вынікі якаснага аналізу

Навіны і каментары беларускага дзяржаўнага тэлебачання 23 лістапада — у апошні дзень перад тым, як большасць выбаршчыкаў павінны былі прыйсці галасаваць, — даюць добры прыклад аднабаковага падыходу гэтага канала падчас усёй кампаніі рэферэндума.

Гэтыя перадачы пачыналіся з 15-хвілінных навін у 8 раніцы. Перадача ўключала ў сябе інтэрвію з прэзідэнтам Лукашэнкам, у якім ён даваў сваю версію бурных падзеяў папярэдняга дня, калі парламент абмяркоўваў кампраміс, дасягнуты паміж двума беларускімі бакамі з дапамогай расійскага прэм'ер-міністра Віктара Чарнамырдзіна пасля марафону перамоваў, якія скончыліся ў 6 раніцы. Парламент затым пачаў сесію па абмеркаванні гэтага пагаднення, але ў канцы дня не здолеў дасягнуць кампрамісу, паколькі дэпутаты — прыхільнікі Лукашэнкі адмовіліся галасаваць. Хаця апазіцыйныя дэпутаты пераважна галасавалі за дамову, абструкцыя саюзнікаў Лукашэнкі абзначыла недастатковасць галасоў дзеля таго, каб увесці гэтую дамову ў сілу.

У сваім тэлевізійным інтэрвію Лукашэнка абвінаваціў апазіцыйных дэпутатаў у "адсутнасці імкнення да кампрамісу". Аказваецца, яны паспрабавалі наладзіць абструкцыю прэзідэнту і цяпер ігнаруюць расійскіх пасярэднікаў. У выніку рэферэндум у наступны дзень мусіць быць заканадаўча абавязковым (заўвага: Канстытуцыйны суд некалькімі днямі раней пастанавіў, што рэферэндум будзе кансультацыйным) Лукашэнка сказаў, што яго дарадцы пабуджалі яго "не прыніжаць сябе" з'яўленнем у парламенце і зваротам да дэпутатаў "паколькі яны адышлі вельмі далёка ад інтарэсаў народа". Тым не менш ён вырашыў пагаварыць з імі дзеля таго, каб знайсці кампраміс. Калі ён прыйшоў у парламент, ён адчуў, што быў "у клетцы з дзікімі жывёламі".

Інтэрвіюэр сказаў, што парламенцкі спікер Сямён Шарэцкі заявіў, што менавіта прапрэзідэнцкая фракцыя "Згода" блакавала адабрэнне кампрамісу. Лукашэнка перарваў: "Так, паколькі апазіцыйныя дэпутаты мелі цалкам іншае рашэнне наўме. Цяпер усё будзе вырашана шляхам рэферэндума".

Перадача не ўключала ў сябе ніякіх інтэрвію з Шарэцкім або іншымі прадстаўнікамі апазіцыі. Не было ніякага незалежнага каментара, які б ацэньваў пазіцыі розных бакоў.

У маленькай перадачы навінаў у поўдзень гэтае 15-хвіліннае інтэрвію з Лукашэнкам было паўторанае. "Панарама" — рэгулярная праграма навінаў у 9 гадзін вечара — пачалася 20-хвіліннай прамовай прэзідэнта. Ён зноў атакаваў парламент за яго "няздольнасць выканаць свае абяцанні. Іхняя мэта ёсць прыбраць прэзідэнта і стварыць хаос". Ён сказаў, што прапанаваў 4 пытанні на рэферэндум. Лукашэнка абрушыўся на 3 пытанні, прапанаваныя парламентам. Ён быў абвінавачаны ў дыктатарстве, кажа Лукашэнка, "але хто дыктатар? Я ні супраць каго не выкарыстаў сілу". Ён атакуеца за нібыта аказванне ціску на прэсу, "аднак незалежныя газеты друкуюцца".

Астатні час праграмы ўключаў розныя тэмы, якія ўсхвалялі прэзідэнта і вярталі да пытанняў рэферэндума. Інтэрвіюіраваліся вэтэраны, якія гаварылі: "Нам трэба парадак. Нам трэба моцны прэзідэнт. Парламент не працуе як след".

Падчас тыдня перад галасаваннем Лукашэнка наведваў амаль кожны дзень розныя рэгіёны рэспублікі з заездам у калгасы і на заводы і звяртаўся да прысутных на мітынгх, што арганізаваліся ў гэтых месцах. Гэтыя паездкі інтэнсіўна асвятляліся на тэлебачанні 15—20-хвіліннымі вытрымкамі з яго прамоваў у кожным горадзе нават калі іхні змест амаль не адрозніваўся. Часам яны спалучаліся з сюжэтамі, якія прадстаўляліся як эксклюзіўнае інтэрвію з прэзідэнтам (паколькі дзяржаўнае тэлебачанне мае манаполію, цяжка сказаць, як гэтыя інтэрвію могуць быць незэксклюзіўнымі). У двух выпадках гэтыя інтэрвію былі паказаныя па ўсіх каналах, уключаючы расійскія. Трансляцыі з Расіі былі адключаныя, і інтэрвію з беларускім прэзідэнтам замяніла ўсе астатнія праграмы.

Звычайна прамовы прэзідэнта ўключалі ў сябе нападкі на парламент, абяцанні, што стан эканомікі адразу стане лепшым, калі яго канстытуцыя будзе прынятая, і папулісцкія спробы абмаляваць сябе як простага чалавека, якому ўлада патрэбная толькі дзеля народа. "Я за-

ўсёды буду з вамі. Ніякія авантурысты ці незадаволеныя не прымусяць мяне аддаць уладу. Я паклаў усё на алтар перамогі для народа, для міра. У мяне няма нічога: ні партыі, ні мафіі, ні долараў у маёй кішэні, якія мае апазіцыя... Усё, што я маю, гэта вы. Я ўпэўнены, што атрымаю вашу падтрымку. Шушкевічы, багданкевічы і карпенкі (яго парламенцкія апаненты) ужо ў мінулым. Дайце ім рыдлёўку — няхай саджаюць капусту”.

У адной з перадач 20 лістапада дыктар заявіў, што Шарэцкі “стварыў істэрычную сцэну ў пакоі каля прэзідэнцкага кабінета. Ён тупаў на дэпутатаў, якія падтрымліваюць прэзідэнта, калі ўбачыў іх перад сабой. Яго паводзіны былі, як у Мікіты Хрушчова, які стукаў бацінкам на трыбуне ААН.”

Зноў паўторымся, у Шарэцкага не было ніякіх шанцаў адказаць на гэтае абвінавачанне.

Некалькі вечароў тэлебачанне паказвала гадзінную праграму “Рэфэрэндум: шчырая размова”. Яна магла быць шчырай, але яна была ледзьве сумленнай. 17 лістапада, напрыклад, яна ўключала інтэрвію з кіраўнікамі выканаўчай улады 6 абласцей Беларусі. Яны абмяркоўвалі эканамічную сітуацыю ў сваіх рэгіёнах, бесперапынна звяртаючыся да прэзідэнцкай праграмы 2000 года. Яны падкрэслівалі сваю лаяльнасць да прэзідэнта і свой імпэт выканаць гэтую праграму паспяхова. Яны дакладалі, што існуе найшырэйшая падтрымка прэзідэнцкага праекта канстытуцыі ў іх рэгіёнах. Зноў-такі не было ніякай крытычнасці да прэзідэнта.

19 лістапада праграма “Рэфэрэндум: шчырая размова” ўключала студыйную дыскусію з выбранымі прадстаўнікамі некалькіх маладзёжных арганізацый. Толькі адзін з іх крытыкаваў прэзідэнта. Неабавязкова, што тут было скажэнне, паколькі можа быць праўдай, што пераважная колькасць запрошаных на перадачу маладзёжных лідэраў падтрымлівалі прэзідэнта. Аднак было б больш прафесійным мець у праграме вядучага, які б забяспечыў незалежныя сацыялагічныя дадзеныя, якія маглі б даказаць слушнасць такога выбару гасцей. Што было найменш прыймальным — гэта абыходжанне з тым маладым чалавекам, які крытыкаваў Лукашэнку. Ён быў перарваны і змушаны адчуваць сябе дыскамфортна.

У інтэрвію з прадстаўніком ЕІМ Міхаіл Падгаіны пацвердзіў, што “асвятленне дзяржаўным тэлебачаннем парламенцкага пункта гледжання недастаткова добрае”. Ён дадаў, што былі іншыя магчымасці для гледачоў атрымаць інфармацыю, маючы на ўвазе перадачы расійскага тэлебачання. Ён таксама даказваў, што адзіная прычына для недастатковага асвятлення парламента была ў тым, што карэспандэнты дзяржаўнага тэлебачання былі пазбаўленыя акрэдытацыі парламентам (гл.папярэднюю главу гэтай справаздачы). У сваім прэс-рэлізе пасля рэфэрэндума ЕІМ крытыкаваў гэты акт парламенцкай цензуры. Тым не менш асвятленне парламента дзяржаўным тэлебачаннем было вельмі далёкім ад справядлівага і бесстаронняга нават да таго, як яго карэспандэнты былі выдаленыя з парламента.

Падгаіны таксама сказаў, што парламенцкія лідэры мелі магчымасць з’явіцца ў той жа праграме, дзе і прэзідэнт, падчас запісу перадачы расійскага тэлебачання “Адзін на адзін” з вядучым Аляксандрам Любімавым — адным з найбольш вядомых маскоўскіх журналістаў. Гэта было дзіўным, што замежная тэлестанцыя павінна быць адзінай здольнай пераканаць Лукашэнку сесці ў адной студыі са сваімі апанентамі. Гэта безумоўна тое, што беларускае тэлебачанне павінна было зрабіць самастойна.

Запіс перадачы адбываўся увечары 21 лістапада ў Мінску. Калі перадача мелася стаць прыкладам жадання Лукашэнкі абмяркоўваць пытанні рэфэрэндума са сваімі парламенцкімі апанентамі, гэта было расчараваннем, за якое Аляксандр Любімаў абавязаны ўзяць на сябе вялікую частку сораму і адказнасці. Для пачатку заўважым, што беларускі прэзідэнт быў пастаўлены ў прывілеяваную пазіцыю. Ён сеў у крэсла каля Любімава. Тры яго парламенцкія крытыкі знаходзіліся на маленькім подыюме з іншага боку. Па-другое, гэта не былі дэбаты паміж імі. На трох падобных подыюмах знаходзіліся тры расійскія дэпутаты з Дзяржаўнай думы. Было ўражанне, што гэта дыскусія паміж расіянамі і беларусамі. Галоўная тэма 15-хвіліннай перадачы была інтэграцыя паміж дзвюма рэспублікамі. Так што беларускія дэпутаты знаходзілі сябе абавязанымі гаварыць на гэтую тэму больш, чым аб сваёй нязгодзе з Лукашэнкам па ўнутранай палітыцы.

Паколькі пытанне інтэграцыі з Расіяй не ставілася на рэферэндуме, праграма здавалася надзіва не звязанай з тэмай рэферэндума, паколькі гэтыя пытанні былі апушчаныя. Можна быць, таму Лукашэнка згадзіўся з'явіцца ў перадачы на гэтых умовах. У любым выпадку былі толькі апошнія 10 хвілін, калі паўстала дыскусія паміж беларускімі парламентарыямі і прэзідэнтам. У такі кароткі час, зразумела, было немагчымым наладзіць сапраўдны абмен думкамі, асабліва паколькі кожны з трох парламентарыяў хацеў выказацца, і з гэтай прычыны мусіў гаварыць вельмі каротка. У выніку праграма не можа быць разгледжаная як сапраўдныя дэбаты ў справе, паводле якой беларускія выбаршчыкі павінны былі прыняць рашэнне праз некалькі дзён.

З рэгулярнымі інтэрваламі на працягу ўсяго дня часам 15 разоў на дзень тэлебачанне паказвала двуххвілінныя ролікі, закліканыя прывесці людзей галасаваць. Яны тлумачылі, як галасаваць за прэзідэнцкі праект канстытуцыі і супраць парламенцкага. Не было ніякай падобнай рэкламы ў парламенцкага бока.

Тэлебачанне амаль цалкам ігнаравала выбары ў 61 парламенцкай акрузе. За некалькімі выключэннямі, тэлепраграмы давалі маленькі час іншым пытанням рэферэндума. Нават прэзідэнцкі праект канстытуцыі быў ледзь апісаны ў дэталях. У астатнім — пераважна ў найпростых тэрмінах, якія Лукашэнка выкарыстоўваў у сваіх прамовах. Асноўны аргумент быў той, што парламент перашкаджае яму ў працы. Тэлевізійныя перадачы цалкам падаўлялі пункт гледжання, які мелі многія апаненты Лукашэнкі, што прэзідэнт выкарыстоўвае рэферэндум для таго, каб пашырыць свой уласны мандат яшчэ на два гады.

Паводле любых стандартаў, адстаўка прэм'ер-міністра краіны — гэта важная падзея. Калі Міхаіл Чыгір падаў у адстаўку 18 лістапада, гэта было ледзьве асветлена на дзяржаўным тэлебачанні. Чыгір выставіў заяву ў трох параграфам, крытыкуючы лукашэнкаўскую ўнутраную і знешнюю палітыку і ягоны адыход ад эканамічных рэформаў. Ён выступіў супраць прызначэння рэферэндума на 24 лістапада, заявіўшы, што закон быў парушаны некалькі разоў і што электарат не будзе здольны свабодна выразіць сваю волю. Ён заклікаў, каб рэферэндум быў перанесены.

Хаця заява Чыгіра была кароткай, яна не была асветлена на тэлебачанні. Не быў Чыгір запрошаны і на інтэрвію растлумачыць свае прычыны больш поўна. Узамен у прэзідэнта Лукашэнкі запыталіся пра гэта ў адным з многіх "экслюзіўных" інтэрвію. "Чыгір патрапіў пад невыносны ціск апазіцыйных дэпутатаў," — адказаў Лукашэнка. Такім чынам яшчэ раз галоўная падзея, якая патрабавала расследвання і поўнага рэпартажу, была адкінутая як віна абструкцыі парламента. Можна толькі заключыць, што тэлебачанне знаходзіцца пад цэнзурай або што прафесійная якасць тэлевізійных рэдактароў мінімальна. Расійскае тэлебачанне было настолькі ж схільнае супраць Лукашэнкі, як беларускае тэлебачанне было прыхільнае да яго. Акрамя аднабаковага асвятлення навінаў, якое абмяркоўвалася вышэй, былі таксама тэлепраграмы, якія былі несправядлівымі і аднабаковымі ў сваіх прыхільнасцях. 23 лістапада "Время" — асноўная вечаровая праграма навінаў на ОРТ выкарыстала частку стужкі з інтэрвію Лукашэнкі нямецкай газеце, у якой ён пахваліў Гітлера за пабудову нямецкай дзяржавы. Стужка суправаджалася карцінамі канцэнтрацыйных лагераў, каб даць уражанне, што Лукашэнка адабрае іх, хаця яго інтэрвію ніколі не заходзіла так далёка. "Время" не ўнесла яснасць, адкуль з'явілася стужка. Лукашэнкаўскае інтэрвію нямецкай газеце і так было дастаткова экстраардынарным. Аднак, перабольшваючы і вырываючы запіс з кантэкста, кіраўнікі "Времени" павярнулі справу так, быццам можа быць прыймальным павесці сюжэт аб лукашэнкаўскіх ідэях у рамках грубай прапаганды.

Перадачы беларускага дзяржаўнага радыё вельмі шчыльна адпавядалі мадэлі, устаноўленай тэлевізіяй. Узмоцненае асвятленне рэгіянальных тураў Лукашэнкі, доўгія вялікія кавалкі яго прамой кожны дзень, перакошаныя перадачы навінаў і ніякіх шанцаў для яго апанентаў выказаць свой уласны пункт гледжання.

Радыё дала больш павярхоўную інфармацыю, чым тэлебачанне, па іншых пытаннях рэферэндума. У рэгулярнай поўгадзіннай перадачы, называемай "Рэферэндум. Чытайце, аналізуйце і рабіце свой выбар", 20 лістапада вядучы пачаў дыскусію па пытанні куплі і продажу зямлі. Беларускія эксперты падтрымліваюць думку, што замежнікі маглі б купляць

зямлю на тэрыторыі рэспублікі. Еўрапейская сельская гаспадарка ў крызісе. Зямля забруджаная хімічнымі рэчывамі. Беларуская ж зямля настолькі чыстая, што можа быць прывабнай для замежнікаў. Перадача не згадвала радыяцыйнае забруджанне пасля чарнобыльскай катастрофы ў паўднёва-ўсходняй частцы рэспублікі. Пісьменнік сказаў, што людзі, якія выступаюць за вольны продаж зямлі, аплочваюцца фондам Сораса.

Далей у перадачы гаварылася, што беларускія і заходнія дэмакраты не любяць Лукашэнку таму, што ён спрабуе рэстаўраваць парадак замест хаосу. У канцы мікрафон быў дадзены чалавеку, які назваў сябе "прадстаўніком патрыятычнай партыі". Гэта толькі злодзеі і банкіры баяцца рэферэндума, — сказаў ён. Ён быў цалкам на баку Лукашэнкі.

5.2. Друкаваныя медыя

Беларускія газеты далі выбаршчыкам лепшае, чым электронныя СМІ, асвятленне пытання рэферэндума, бо некалькі штотыднёвых газет падтрымлівалі парламенцкі бок. Адна ці дзве з субсідуемых урадам газет таксама выпадкам рабілі спробы даваць збалансаваны погляд.

"Рэспубліка" была ўнікальнай сярод газет тым, што надрукавала асноўныя тэзісы дзвюх канстытуцый — адна да адной — у канцы кастрычніка. Аднак публікацыя з раннімі версіямі праектаў кожнага боку выйшла раней, чым яны былі прапанаваныя выбаршчыкам на рэферэндум. "Рэспубліка" не паўтарыла свой матэрыял, калі канчатковы тэкст быў даступны і ніякая іншая газета не пайшла гэтым цудоўным прыкладам і не зрабіла шчырага параўнання двух канкурэнтных тэкстаў, якое выбаршчыкі ў сапраўднай дэмакратыі чакалі б як абавязковую справу ад сур'ёзных газет.

Як і электронныя СМІ, газеты канцэнтраваліся пераважна на праектах канстытуцыі. Яны аддавалі маленькае месца іншым пытанням на рэферэндуме і фактычна ігнаравалі парламенцкія выбары па запаўненні 61-й вакансіі. Аналіз 4-х ключавых газет — "Свабода", "Рэспубліка", "Чырвоная Змена" і "Вячэрні Мінск" — адкрыў, што парламенцкія выбары атрымалі толькі крыху больш за адной сотай ад месца, прысвечанага рэферэндуму.

"Вячэрні Мінск" — вечаровая сталічная газета — згадвала пытанні аб смяротным пакаранні і змены Дня незалежнасці часцей, чым іншыя газеты. Газета правяла шэраг вулічных інтэрвію па двух гэтых пытаннях.

Увогуле, аднак, асвятленне прэсы характарызавалася недахопам прафесіяналізму. Чытачым было вельмі цяжка знайсці любы аналіз пытанняў, узнятых на рэферэндуме, у асаблівасці аб вартасцях прэзідэнцкай або парламенцкай сістэмы. Замест галасавання па дзвюх канкурэнтных канстытуцыях рэферэндум ператварыўся ў прымітыўнае галасаванне па даверы Лукашэнку або яго парламенцкім апанентам. Была процьма цудоўных слоў аб дэмакратыі, але мала доказаў гэтаму ў дзеянні. "Советская Белоруссия" 20 лістапада запойніла сваю першую старонку артыкулам, які апісваў крытыку Лукашэнкам некаторых дырэктароў заводаў і іншых адміністратараў, якія "фактычна загадваюць сваім супрацоўнікам галасаваць". У артыкуле гаварылася, што гэта можа быць контрпрадуктыўным. "Трэба зыходзіць з таго факта, што нашыя выбаршчыкі — пісьменныя людзі, якія цалкам здольныя разумець пытанні рэферэндума і ўсвядоміць, што прапануецца прэзідэнтам з аднаго боку і камуністычнай і аграрнай партыямі парламента з іншага боку". Артыкул не ўказваў, што выбаршчыкам не быў дадзены шанец убачыць тэксты канстытуцыі або атрымаць любыя бесстароннія каментары па іх. Нават пісьменныя людзі не могуць зразумець пытанні, калі няма нічога пра іх прачытаць.

У гэтым жа нумары "Советской Белоруссии" ў тыпова старым і непрафесійным савецкім стылі апісвалася адстаўка прэм'ер-міністра Міхаіла Чыгіра. Павел Якубовіч, рэдактар газеты, напісаў каментар аб гэтай падзеі, які пачынаўся са здзіўляльнага сцвярджэння, што ён першы пачуў чуткі аб адыходзе Чыгіра — у папярэдні дзень — але вырашыў адставіць іх: "шчыра кажучы, я не паверыў у гэта і вырашыў не публікаваць такую сенсацыйную навіну".

Як "нюс-мэн", Якубовіч паводзіў сябе ў экстраардынарным стылі. Ён нават не праверыў чуткі, каб адкрыць, ці не было гэта праўдай? Калі факт ужо быў устаноўлены, Якубовіч не ўбачыў патрэбы публікаваць заяву Чыгіра аб адстаўцы або напісаць справаздачу аб крытыцы прэм'ер-міністрам Лукашэнкі. Усё, што рэдактар зрабіў, гэта апублікаваў свой уласны каментар, які быў таксама вельмі зручна скіраваны на тое, каб не даць чытачам заяву Чыгіра. Замест гэтага каментар утрымліваў спробы закінуць сумневы ў матывах Чыгіра. У ім ставілася пытанне аб часе: чаму прэм'ер-міністр, калі ўжо быў незадаволены прэзідэнтам, не падаў у адстаўку намога раней, або не пачакаў пасля рэфэрэндума? Артыкул меў на ўвазе, што Чыгір знарок выбраў момант для "меладраматычных довадаў". У артыкуле сцвярджалася, што ён расчараваў і падвёў сваіх калегаў ва ўрадзе сваім рамантычным утапізмам, калі тыя цяжка працуюць, спрабуючы захаваць краіну ў цяпле падчас зімы.

Артыкул Якубовіча дасканала адлюстроўваў той тып мыслення, які быў характэрны для самога Лукашэнкі. І гэта ёсць вартая жалю спадчына савецкай палітыкі і журналістыкі. Апанентам не даецца справядлівае, не кажучы ўжо роўнае, абыходжанне. Ніколі не дапускаецца, што яны могуць мець шчырую або прынцыповую розніцу ў поглядах. Яны абвінавачваюцца ў кіруемасці іншымі матывамі — амбіцыямі, персанальнымі выгодамі, слабасцю перад націскам, прагай меладрамы, расчараваннем. Аргументы замяняюцца падрывам рэпутацыі і паклёпам.

Апаненты Лукашэнкі часта сыходзілі да падобнай тактыкі. З гэтага боку брудныя трукі таксама выкарыстоўваліся ў кампаніі. Была надрукаваная лістоўка, знарок падпісаная так: "Група надзвычай ідэйных грамадзян, якія цалкам вераць у прэзідэнта Лукашэнку". Гаварылася ў ёй, што жыццё робіцца лепшым і лепшым з кожным днём, але паколькі некаторыя беларусы яшчэ не цалкам зразумелі гэта, арганізоўваецца група веры ў Лукашэнку, каб аддаць усю ўладу Лукашэнку. "Нам не трэба парламенты, канстытуцыйныя суды, партыі або разумныя навукоўцы і палітыкі, — гаворыцца ў лістоўцы. — Лукашэнка, свяці нам, як сонца! Лукашэнка — наш бог!"

6. Вывады і рэкамендацыі

6.1. Падсумоўе

Беларусі не стае моцных і здаровых незалежных СМІ. Дзяржава валодае і кантралюе ўсе нацыянальныя тэлевізійныя каналы, усе, апроч адной, радыёстанцыі, якія выдаюць навіны. Няма ніводнай штотдзённай газеты, якая незалежная ад урада па менеджменту, распаўсюджванню або фінансам.

Адміністрацыя прэзідэнта Лукашэнкі выкарыстоўвае гэтую фактычную манополію, каб уціскаць грамадскую крытыку і выражэнне альтэрнатыўнай палітычнай думкі. Падчас кампаніі рэферэндума дзяржаўныя СМІ былі мабілізаваныя прапагандаваць кампанію прэзідэнта і блакаваць доступ да яго апанентаў.

Гэтае злоўжыванне дэмакратыяй было відавочным парушэннем уласнага ўказа прэзідэнта Лукашэнкі па беларускай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі ад 28 верасня 1994 г. У параграфі 9 там сказана, што асноўная задача кампаніі — "забяспечваць дакладнае і аб'ектыўнае асвятленне жыцця ў рэспубліцы і яе ўнутранай і знешняй палітыкі".

Мерапрыемствы па ўкідванні бюлетэняў і падліку галасоў у дзень выбараў — гэта яшчэ недасаткова, каб дэклараваць рэферэндум свабодным і справядлівым. Дэмакратычнае галасаванне павінна быць расцэненае ў тэрмінах правядзення ўсёй кампаніі. Асвятленне сродкамі масавай інфармацыі кампаніі рэферэндума апусцілася далёка ад прынятых дэмакратычных стандартаў. Выбаршчыкам не была дадзена неабходная інфармацыя або тлумачэнні, паводле якіх яны маглі б прыняць абдуманнае рашэнне па вартасцях сямі пытанняў рэферэндума.

6.2. Рэкамендацыі

Памер дзяржаўнага кантролю і жорсткасць, з якой прэзідэнт Лукашэнка праводзіў яго дзеля таго, каб адкінуць справядлівае і аб'ектыўнае абыходжанне з крытыкамі і апанентамі, робяць даволі цяжкімі спробы парэкамендаваць практычныя перамены і паляпшэнні. Неабходныя карэнныя змены адносін прэзідэнта і яго калегаў дзеля таго, каб нейкія перспектывы рэформаў сталі рэальнымі.

Тым не менш, мы робім наступныя рэкамендацыі ў спадзяванні, што па некаторых пунктах прэзідэнт або яго прыхільнікі пажадаюць прывесці ў рух дэмакратычную структуру СМІ, якая будзе адлюстроўваць інтарэсы больш, чымся іх уласную кароткатэрміновую выгаду. Мы спадзяемся, што беларускія журналісты будуць здольныя паслядоўна заважаць свабоду з-пад панцыру кантролю і працаваць у сумленным, этычным і прафесійным асяроддзі.

Наступныя рэкамендацыі паўтараюцца зноў і зноў і грунтуюцца на тым, што мы зрабілі пасля выбараў 95-га года ў Беларусі. Адносна асвятлення ў СМІ рэферэндума і гэтай кампаніі мы рэкамендуем:

- Усталяванне незалежнай рады на тэлебачанні і радыё, якая мае быць сфармаваная з мужчын і жанчын, якія не знаходзяцца ў фінансавай залежнасці або складзе заканадаўчай ці выканаўчай улады або палітычных партый. Адна з задач гэтай рады ёсць патрабаваць роўнага абыходжання ў запаўненні розных пунктаў гледжання ў навінах і актуальных каментарых на радыё і тэлебачанні (у адпаведнасці з параграфам 9 унутранага дакумента радыё і тэлебачання).

- Гэтая рада павінна таксама настойваць на тым, што прыватныя радыё- і тэлестанцыі мусяць скласці свой уласны кодэкс паводзін дзеля таго, каб забяспечваць справядлівае асвятленне розных пунктаў гледжання.
- Рэдактары праграм павінны заахвочвацца арганізоўваць дэбаты паміж прадстаўнікамі розных пунктаў гледжання на рэферэндуме.
- Устанаўленне прэс-рады, складзенай з прадстаўнікоў рэдакцый газет, парламента і грамадскіх арганізацый дзеля таго, каб скласці кодэкс паводзін для справядлівага асвятлення рэферэндума і абмяркоўваць скаргі аб несумленным абыходжанні.

Адносна агульнай сітуацыі з беларускімі СМІ мы рэкамендуем:

- Усталяваць гарантыі для папярэджання канцэнтрацыі ўласнасці ў руках дзяржавы або камерцыйных уласнікаў.
- Каб грамадскім электронным СМІ быў нададзены грамадскі мандат і каб разам з іншымі дзяржаўнымі СМІ іх кіраўніцтва было ачышчанае ад кантролю палітыкаў, наколькі гэта магчыма.
- Каб незалежная рада ўзяла на сябе адказнасць за працу беларускай дзяржаўнай тэле- і радыёкампаніі.
- Каб дзейнасць незалежных СМІ і асабліва дзейнасць тэлевізійнай вяшчальнай сеткі ТВН заахвочвалася рознымі сродкамі, напрыклад, грантамі на абсталяванне, міжнароднымі праграмамі абмену, магчымасцямі ко-прадзюсэрства, унутранымі інвестыцыямі і прамым фінансаваннем. Асабліва ўвага мае быць нададзена дапамозе ў развіцці службы збору навінаў, каб забяспечыць канкурэнцыю з дзяржаўнай сістэмай.
- Праграмы трэнінгу, каб дапамагчы мясцовым журналістам узняць свой этычны і прафесійны ўзровень сваёй працы.

6.3. Паслярэферэндумнае развіццё

Прэзідэнт Лукашэнка ігнараваў пратэсты парламента і адразу пасля рэферэндума выбраў 110 дэпутатаў для фармавання новай Палаты прадстаўнікоў, або Ніжняй палаты парламента, прадугледжанай у яго праекце канстытуцыі. Ён выбраў членаў сваёй фракцыі "Згода", таксама як некаторых іншых, якія перайшлі на яго бок незадоўга да рэферэндума або адразу пасля гэтай падзеі. Яны пачалі збірацца ў будынку, які належыць ураду, і хутка прынялі некалькі новых законаў, якія ажыццяўляюць аб'яцанні, дадзеныя ў новай канстытуцыі.

Прэзідэнт загадаў зачыніць Авальную залу — традыцыйнае месца працы старога парламента — паколькі яна мае быць перабудаваная. Каля 50 апазіцыйных дэпутатаў старога парламента працягвалі час ад часу свае сустрэчы ў розных будынках у Мінску, звяртаючыся ў Раду Еўропы і іншыя міжнародныя арганізацыі за падтрымкай.

Валеры Ціхіня, старшыня Канстытуцыйнага суда, прад'явіў сваё прашэнне аб адстаўцы старому парламенту ў знак пратэсту супраць прэзідэнцкай непавагі да шэрагу рашэнняў суда. 5 іншых суддзяў падалі ў адстаўку. Лукашэнка прызначыў Рыгора Васілевіча старшынёй у новым Канстытуцыйным судзе. Яго ўлада была зменшаная новай канстытуцыяй. На парламенцкіх выбарах 24 лістапада толькі 3 дэпутаты былі выбраныя. У іншых 58 акругах ніводзін кандыдат не набраў досыць галасоў дзеля таго, каб выбары былі сапраўднымі ў першым туры. Лідзія Ярмошына, старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі, пастанавіла, што другога тура не будзе, паколькі 110 дэпутатаў ужо былі прызначаныя ў новую палату прадстаўнікоў.

Дадатак А

Спіс грамадзян Беларусі, інтэрвіюіраваных для гэтай справаздачы.

- Аляксандр ДАБРАВольскі намеснік старшыні парламенцкай камісіі па СМІ.
- Віктар ГАНЧАР старшыня Цэнтральнай Выбарчай Камісіі
(адхілены прэзідэнтам 15 лістапада)
- Генадзь КАРПЕНКА, намеснік старшыні Вярхоўнага Савета
- Жана ЛІТВІНА, кіраўнік Беларускай асацыяцыі журналістаў
- Пётр МАРЦАЎ, галоўны рэдактар Беларускай Дзеловай Газеты
- Міхаіл МІХАЕВІЧ, намеснік рэдактара "Звязды"
- Міхаіл ПАСТУХОЎ, суддзя Канстытуцыйнага суда
- Міхаіл ПАДГАЙНЫ, кіраўнік Галоўнага ўпраўлення грамадска-палітычнай інфармацыі адміністрацыі прэзідэнта
- Зяновій ПРЫГОДЗІЧ, першы намеснік кіраўніка Дзяржаўнага камітэта па друку
- Станіслаў ШУШКЕВІЧ, былы кіраўнік Вярхоўнага Савета
- Лідзія ЯРМОШЫНА, старшыня Цэнтральнай Выбарчай Камісіі
(прызначаная пасля адхілення Ганчара).

Дадатак В

Спіс беларускіх СМІ

ТЭЛЕБАЧАННЕ

Беларуская дзяржаўная тэле-радыёкампанія

Заснаваная	1951
Адрас:	220807 Мінск, Макаёнка, 9
Тэлефон	375-0172-64-92-86
Заснавальнікі	Дзяржава
Старшыня	Рыгор Кісель
Уласнасць	Дзяржаўная
Канал	1
Часы вяшчання	8.00—24.00 (1.00)
Мова	беларуская, часам руская
Палітычныя погляды	падтрымка палітыкі беларускага ўрада
Фінансаванне	дзяржаўны бюджэт
Пакрыццё	Рэспубліка Беларусь
Дзейнасць	інфармацыя і забаўленне
Заўвагі	Беларуская дзяржаўная тэле-радыёкампанія мае 5 мясцовых станцый: Віцебск, Брэст, Магілёў, Гомель, Гродна

СКІФ

Заснаваная	1992
Адрас	Віцебская вобл., г.Орша, Кірава, 34
Тэлефон	375-02161-31693
Заснавальнікі	Прыватныя грамадзяне
Старшыня	Сяргей Крывін, Раман Пародня
Уласнасць	Прыватная
Канал	Мясцовы
Часы вяшчання	7.00—11.00
Мова	Руская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама, грошы заснавальнікаў, камерцыйная дзейнасць
Пакрыццё	г.Орша
Дзейнасць	Рэтрансляцыя спадарожнікавых праграм і выраб інфармацыйных праграм

Солтэк

Заснаваная	1991
Адрас	Мінская вобл., г.Салігорск, Заслонава, 57
Тэлефон	375-0171-035-705
Заснавальнікі	Салігорскі комплекс калійных угнаенняў "Альфа"
Старшыня	Сяргей Крывін, Раман Пародня
Уласнасць	Прыватная
Канал	Мясцовы кабельны
Часы вяшчання	16.00—23.00
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Грошы заснавальнікаў, уласная дзейнасць
Пакрыццё	Салігорск
Дзейнасць	Станцыя транслюе спадарожнікавыя праграмы, а таксама вырабляе ўласныя праграмы, якія ўключаюць інфармацыю і зводку навінаў

Інтэкс

Заснаваная	1992
Адрас	Брэсцкая вобл., Баранавічы, Фабрычная, 7
Тэлефон	375-01634-96-870
Заснавальнікі	Баранавіцкі баваўняны завод
Старшыня	Сяргей Ананчык
Уласнасць	Прыватных грамадзян
Канал	Мясцовы
Часы вяшчання	9.00—13.00, 18.00—24.00
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама, грошы заснавальнікаў, камерцыйная дзейнасць
Пакрыццё	Брэсцкая вобласць
Дзейнасць	станцыя транслюе спадарожнікавыя праграмы і вырабляе ўласныя праграмы; двойчы на тыдзень вырабляе зводку навін

Варяг

Заснаваная	1992
Адрас	Брэсцкая вобл., Пінск, Цэнтральная, 54—9
Тэлефон	375-01653-37-898
Заснавальнікі	Прыватныя грамадзяне
Старшыня	Міхаіл Жылюк
Уласнасць	Прыватная
Канал	Мясцовы
Часы вяшчання	4 гадзіны ў дзень
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама, грошы заснавальнікаў, камерцыйная дзейнасць
Пакрыццё	Брэсцкая вобласць
Дзейнасць	Станцыя транслюе спадарожнікавыя праграмы і вырабляе ўласныя; раз на тыдзень вырабляе зводку навін

Нюанс

Заснаваная	1992
Адрас	Гомельская вобл., Жлобін-104, Мікрараён 16, 36—100
Тэлефон	375-02334-25-130
Заснавальнікі	Фірма "Тэлекам"
Старшыня	Генадзь Беразнеў
Уласнасць	Прыватная
Канал	Мясцовы канал, кабельная сетка
Часы вяшчання	5 гадзін на дзень (нерэгулярна)
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама, грошы заснавальнікаў, камерцыйная дзейнасць
Пакрыццё	Жлобінскі раён
Дзейнасць	Станцыя транслюе спадарожнікавыя праграмы і вырабляе ўласныя; раз на тыдзень вырабляе зводку навін

Звезда

Заснаваная	1991
Адрас	г.Гомель, Рабочая, 13
Тэлефон	375-0232-545353
Заснавальнікі	Прамыслова-камерцыйнае прадпрыемства "Інфорс", творча-прамысловае прадпрыемства "Эфір"
Старшыня	Аляксандр Шакала
Уласнасць	прыватная
Канал	Кабельная сетка
Часы вяшчання	10-12 гадзін на дзень
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама
Пакрыццё	Гомельскі раён
Дзейнасць	Станцыя транслюе спадарожнікавыя праграмы і вырабляе ўласныя; раз на тыдзень вырабляе зводку навінаў

Тэлевеста

Заснаваная	1992
Адрас	Магілёўская вобл., Бабруйск, Арджанікідзе, 44б
Тэлефон	375-02251-49-580
Заснавальнікі	Веста Ltd
Старшыня	Юры Філіпеня
Уласнасць	Прыватная
Канал	Кабельная сетка
Часы вяшчання	20.00—24.00
Мова	Руская, беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Рэклама, падпіска
Пакрыццё	Бабруйскі раён
Дзейнасць	Трансляванне зводкі мясцовых навінаў і камерцыйнай інфармацыі

World TV

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, Праспект Машэрава, 19
Тэлефон	375-0172-269-202
Заснавальнікі	Група асобаў
Старшыня	Георгій Вернікоўскі
Уласнасць	Прыватная
Канал	Мае час вяшчання на канале дзяржаўнага тэлебачання
Часы вяшчання	Прыблізна 2 гадзіны на тыдзень
Мова	Беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Камерцыйная дзейнасць
Пакрыццё	Такое ж, як у беларускага дзяржаўнага тэлебачання
Дзейнасць	Вырабляе 2 перадачы навінаў і купляе ўрыўкі праграмаў у WTN, NBC і г.д.

Незалежная тэлестанцыя ММ4

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, Магілёўская, 4
Тэлефон	375-0172-291-660/666
Заснавальнікі	Група асобаў
Старшыня	Павел Жук
Уласнасць	Прыватная
Канал	8 канал
Часы вяшчання	18.00—23.00
Мова	Беларуская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Грошы заснавальнікаў, рэклама
Пакрыццё	Мінск
Дзейнасць	ММ4 штотыднёва вырабляе крымінальны бюлетэнь для беларускага дзяржаўнага тэлебачання; маецца ліцэнзія трансляваць яго тройчы на тыдзень на 8 канале

РАДЫЁ**Беларуская дзяржаўная тэле-радыёкампанія (радыё)**

Заснаваная	1951
Адрас	Мінск, Чырвоная, 4
Тэлефон	375-0172-333397
Заснавальнікі	Дзяржава
Старшыня	Уладзімір Ядранцаў
Уласнасць	Дзяржаўная
Канал	Вяшчанне на 3-х каналах
Часы вяшчання	6.00—24.00
Мова	Беларуская
Палітычныя погляды	Падтрымліваюць палітыку беларускіх уладаў
Фінансаванне	Дзяржаўны бюджэт
Пакрыццё	Беларусь і часткі Польшчы, Украіны, Літвы і Расіі
Дзейнасць	Інфармацыя і забаўленне

В-А

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, Камуністычная, 6а
Тэлефон	375-0172-364103
Заснавальнікі	US Family Radio (Каліфорнія), Беларускае Міністэрства сувязі, Рэспубліканскі тэле-радыёцэнтр, малое прадпрыемства "Анвік"
Старшыня	Яўген Шэрашэўскі
Уласнасць	Прыватная
Канал	FM-104.6
Часы вяшчання	6.00—4.00
Мова	Руская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Фінансаванне	Грошы амерыканскіх партнёраў Family Radio, рэклама
Пакрыццё	Мінск і ў межах 200 км ад Мінска
Дзейнасць	Інфармацыйныя, музычныя праграмы, вытворчасць камерцыйнай інфармацыі

Радио-Рокс Минск

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, Савецкая, 14—7
Тэлефон	375-0172-265637
Заснавальнікі	Зарэгістраваная ў Маскве як недзяржаўная кампанія
Старшыня	Таццяна Сядова
Уласнасць	Прыватная
Канал	FM-102.1
Часы вяшчання	24 гадзіны ў суткі
Мова	Руская
Палітычныя погляды	Нейтральныя
Пакрыццё	г.Мінск
Дзейнасць	зводкі расійскіх інфармацыйных агенцтваў, музыка, праграмы з Масквы

ГАЗЕТЫ**“Народная газета”**

Заснаваная	1990
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-68-25-29
Заснавальнік	Вярхоўны Савет Беларусі
Галоўны рэдактар	Міхаіл Шыманскі
Мова	Беларуская і руская
Палітычная арыентацыя	Нейтральная
Фінансаванне	Падпіска, продаж у розніцу
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Советская Белоруссия”

Заснаваная	1927
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-682572
Заснавальнік	Адміністрацыя Прэзідэнта і Рэдакцыйная рада
Галоўны рэдактар	Павел Якубовіч
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Дзяржаўныя субсідыі, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Звезда”

Заснаваная	1917 (большавікамі; пазней стала газетай камуністычнай партыі)
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-682919
Заснавальнік	Вярхоўны Савет, Савет Міністраў, калектыў рэдакцыі
Галоўны рэдактар	Уладзімір Наркевіч
Мова Беларуская	
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Дзяржаўныя субсідыі, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	250 разоў на год

“Вечерний Минск”

Заснаваная	1967
Адрас	Мінск, пр.Скарыны, 44
Тэлефон	375-0172-330054
Заснавальнік	Калектыў рэдакцыі
Галоўны рэдактар	Сяргей Сверкуноў
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Рэспубліка”

Заснаваная	1991
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-1072-682613
Заснавальнік	Савет Міністраў
Галоўны рэдактар	Сяргей Дубовік
Мова Беларуская,	руская
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Урадавыя субсідыі, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	250 разоў на год

“Белорусская нива”

Заснаваная	1921
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-682620
Заснавальнік	Савет Міністраў, калектыў рэдакцыі, Саюз аграрыяў
Галоўны рэдактар	Яўген Семашка
Мова	руская
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Дзяржаўныя субсідыі, падпіска, рэклама, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Знамя юности”

Заснаваная	1938 (камсамолам)
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-682684
Заснавальнік	Савет Міністраў, калектыў рэдакцыі
Галоўны рэдактар	Ігар Гукоўскі
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Блізкая да ўрадавай
Фінансаванне	Дзяржаўныя субсідыі, падпіска, рэклама, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Во славу Родины”

Заснаваная	1921
Адрас	Мінск, Першамайская, 7
Тэлефон	375-0172-392691
Заснавальнік	Міністэрства абароны
Галоўны рэдактар	Генадзь Сакалоўскі
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Праўрадавая
Фінансаванне	Міністэрства абароны
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	5 разоў на тыдзень

“Чырвоная Змена”

Заснаваная	1921
Адрас	Мінск, Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-682627
Заснавальнік	Калектыў рэдакцыі, Беларускі Саюз Моладзі
Галоўны рэдактар	Уладзімір Саламаха
Палітычная арыентацыя	Нейтральная
Фінансаванне	БСМ, дзяржаўныя субсідыі, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	3 разы на тыдзень

“Аргументы и факты в Беларуси”

Заснаваная	1993
Адрас	Мінск, Багдана Хмяльніцкага, 10а
Тэлефон	375-0172-321294
Заснавальнік	Public Relations
Галоўны рэдактар	Ігар Сакалоў
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Нейтральная
Фінансаванне	Рэклама, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёва

“7 дней”

Заснаваная	1990
Адрас	Мінск, Кірава, 26
Тэлефон	375-0172-276812
Заснавальнік	Калектыў рэдакцыі, БелТА
Галоўны рэдактар	Анатоль Лемяшонак
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	За інтэграцыю Беларусі з Расіяй
Фінансаванне	Грошы заснавальніка, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёвы

“Нацыянальная эканамічная газета”

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, пр.Машэрава, 20
Тэлефон	375-0172-232754
Заснавальнік	Рэдакцыйная рада часопіса “Человек и экономика”
Галоўны рэдактар	Фёдар Вялікаселец
Мова	Беларуская і руская
Палітычная арыентацыя	Падтрымліваюць афіцыйную палітыку эканамічных рэформаў
Фінансаванне	Урадавыя субсідыі
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёвы

“Беларускі час”

Заснаваны	1989
Адрас	Мінск, пр.Машэрава, 21
Тэлефон	375-0172-230929
Заснавальнік	Рада Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі
Галоўны рэдактар	Алег Мікалайчык
Мова	Беларуская і руская
Палітычная арыентацыя	Інтэрэсы Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі
Фінансаванне	Грошы заснавальнікаў, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёвы

“Свабода”

Заснаваная	1902, адноўленая 1990
Адрас	Мінск, Іванаўская, 56
Тэлефон	375-0172-562815
Заснавальнік	Павел Жук
Галоўны рэдактар	Ігар Герменчук
Мова	Беларуская, часам руская
Палітычная арыентацыя	блізкая да БНФ
Фінансаванне	Рэклама, рознічны продаж, дапамога ад Беларускай супольнасці ў ЗША і Канадзе Пакрыццё Беларусь
Выхад	Штотыднёва

“Белорусская Деловая Газета”

Заснаваная	1992
Адрас	Мінск, ПЛ.Свабоды, 17—518
Тэлефон	375-0172-267877
Заснавальнік	Закрытае акцыянернае таварыства “Белорусская деловая газета”
Галоўны рэдактар	Пётр Марцаў
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Дэмакратычная
Фінансаванне	Рэклама, падпіска, рознічны гандаль
Пакрыццё	Беларусь, Латвія
Выхад	Штотыднёвы

“Белорусский рынок”

Заснаваная	1991
Адрас	Мінск, пр.Машэрава, 56
Тэлефон	375-0172-323265
Заснавальнік	Малое прадпрыемства “Белорусский рынок”
Галоўны рэдактар	Вячаслаў Хадасоўскі
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Інтэрэсы беларускіх бізнесменаў
Фінансаванне	Рэкламныя прыбыткі
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёвы

“Літаратура і мастацтва”

Заснаваная	1932
Адрас	Мінск, Захарова, 19
Тэлефон	375-0172-332461
Заснавальнік	Беларускі Саюз пісьменнікаў, Міністэрства культуры
Галоўны рэдактар	Мікола Гіль
Мова	Беларуская
Палітычная арыентацыя	Культурнае і нацыянальнае адраджэнне Беларусі, інтарэсы гуманітарнай інтэлігенцыі
Фінансаванне	Міністэрства культуры Беларусі, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь
Выхад	Штотыднёвы

“Мы и время”

Заснаваная	1990
Адрас	Мінск, Маскоўская, 6
Заснавальнік	Калектыў рэдакцыі
Галоўны рэдактар	Віктар Чыкін
Мова	Руская
Палітычная арыентацыя	Пракамуністычная
Фінансаванне	Грошы заснавальнікаў, сродкі камуністычнай партыі, рэклама, падпіска, рознічны продаж
Пакрыццё	Беларусь і некаторыя раёны Балтыі
Выхад	Тройчы на месяц